

VEREENIGING

TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

1873-1874.

Verslag der bijeenkomst van den 8sten April 1874.

De Voorzitter, de heer KNOOP, opent de vergadering, en verleent het woord aan den heer SIX, die toegezegd heeft te spreken over: *Dr. L. Von Stein's Leer der kriegsregeling als deel der staatsleer.*

De heer SIX zegt:

Mijne Heeren, de welwillendheid, waarmede gij mij bij eene vorige gelegenheid uwe aandacht wildet schenken, gaf mij den moed nogmaals als spreker in uw midden op te treden.

Toen ik de vereerende uitnoodiging, mij daartoe van wege het Bestuur onzer Vereeniging geworden, had aangenomen, deed zich uit den aard der zaak allereerst de vraag voor: „Welk onderwerp „moet ik kiezen?” . . . pour faire un civet il faut un lièvre!

't Is waar, mij was een uitgestrekt jachtveld geopend; maar als ik u herinner, dat dit veld gedurende negen jaren werd betreden door tal van jagers, waarvan vele tot de uitstekendste mogen gerekend worden, dan zal het u niet bevreemden, dat een eerst-beginnend schutter moeite had een stuk wild onder schot te krijgen. Ik behoef mij dan ook niet te schamen u te bekennen, dat ik heel wat munitie verspilde, vóór het mij gelukte een stuk te treffen, dat ik op *uwen* disch kon doen verschijnen.

Heb ik een gelukkig schot gedaan? Ik wil het hopen. Mocht ik in mijne verwachting teleurgesteld worden, mocht de jager veroordeeld

worden, die een onhandig schot deed, wil dan te mijnen behoefte de spreuk gedenken, dat alle beginselen moeilijk zijn.

In het jaar 1872 zag te Stuttgart een boekwerk het licht, dat, naar ik vertrouw, aan velen uwer niet onbekend bleef; ik bedoel Dr. Lorenz Von Stein's *Lehre vom Heerwesen, als Theil der Staatswissenschaft*.

Waren er onder u, die het bestudeerden, ik ben zeker, dat zij met mij tot de overtuiging kwamen, dat von Stein's arbeid, vooral in Nederland, alle aandacht waard is, en die omstandigheid deed mij besluiten een poging aan te wenden, om dengenen mijner medeleden, wien het bedoelde werk òf niet òf slechts bij naam bekend is, tot eene nadere kennismaking uit te noodigen.

U een geregeld uittreksel te geven uit Von Stein's onderhoudend geschrift ligt buiten mijn bestek, maar vooral boven mijn krachten. Vol abstracte, ik zou haast zeggen wijsgeerige beschouwingen, is het te veel omvattend om in den mij beschikbaren tijd naar waarde te worden ontleed, en dat allerm minst door mij, die nimmer mijne hersenen durfde wagen aan filosofische studiën.

Ik zal mij dus moeten vergenoegen, althans te trachten, in korte trekken den indruk weêr te geven dien het geheel op mij maakte, en als het mij daarbij mag gelukken uwe aandacht te verwerven, dan ben ik zeker dat gij mijne meening zult wettigen, dat het bedoeld geschrift een zeer merkwaardig voortbrengsel op het gebied der militaire literatuur is, waarvan de kennismaking aan Nederlandsche *staatsburgers* mag worden aanbevolen, vooral in een tijd, waarin wij zelfs in onze volksvertegenwoordiging de — Goddank fel bestreden — meening hoorden uiten, dat de verdedigbaarheid van Nederland een punt van twijfel uitmaakt!

Die Lehre vom Heerwesen als Theil der Staatswissenschaft — de titel van het boek breekt reeds den staf over alle vroegere theorieën van legervorming en legerverzorging: geen krijgswezen dat buiten de maatschappelijke samenleving staat, dat binnen het rijk buiten den staat blijft, maar een leger, dat zoozeer een onmisbaar *element* van den staat is, dat het ook buiten het rijk geworteld blijft in den staat; een leger, welks individuen, uit den schoot der natië geroepen tot den heiligsten plicht des staatsburgers, verdediging

van den vaderlandschen bodem tegen vreemd geweld, dien plicht vervullen, niet omdat de wet het vordert, maar omdat, zonder vervulling van dien plicht, de staat ophoudt staat te zijn.

Na eene korte inleiding, waarin de titel van het werk nader verklaard en in enkele groote trekken de gang der beschouwingen wordt aangegeven, vangt de schrijver zijne eigenlijke verhandeling aan met de volgende krachtige, — vergun mij een Duitsch woord, „*energische*”, — ontboezeming, die al aanstonds de volledige basis van het gebouw in het helderst daglicht stelt.

„*Für jedes lebendige Wesen,*” zegt de schrijver, „*giebt es Augenblicke, in denen es für irgend eine ihm unabweisbar gewordene Aufgabe die höchste Summe seiner ganzen Kraft, seiner vollsten Individualität in Einem Akt zusammenfasst, ALLES AN ALLES SETZEND, sich ganz und rückhaltslos Einem Ziele hingebend, seine vollste und glänzendste Kraft entfaltend, in dem Bewusstsein, dass es erst in solchem Momente selber lernt und andern zeigt, was es in Wahrheit ist und vermag.*”

Deze gedachte nu wordt door den schrijver toegepast op het volk als den verpersoonlijkten staat, en er op gewezen hoe de geheele kriegsregeling, — naar de wet der arbeidsverdeeling een afgerond onderdeel der staatsregeling, — moet worden getoetst aan haar doel: handhaving der nationale eer, zelfs ten koste van het individu.

De kriegsregeling dus allereerst een onderdeel der staatsregeling, en dientengevolge een punt van studie, niet uitsluitend voor *den militair*, maar voor *den staatsburger*.

Alvorens nu tot de eigenlijke leer der kriegsregeling over te gaan, beschouwt Von Stein het kriegswezen in zijne verhouding tot staatkunde en staathuishoudkunde.

Uitgaande van de stelling, dat de staat zijn aanzijn te danken heeft aan de samensmelting van de gansche bevolking van een rijk, met al haar samenstellende deelen, tot ééne groote persoonlijkheid, meent de schrijver de drie hoofdelementen van iedere persoonlijkheid, — de *ikheid*, den *wil* en de *daad*, — bij den staat te vinden in het *hoofd*, de *wetgevende* en de *uitvoerende* macht, doch met dien verstande, dat men hier de uitvoerende macht niet beschouwe in hare hoedanigheid van volvoerder van den wil der

wetgevende, maar meer bepaald in hare werkzaamheid als handelend element. Als zoodanig nu heeft zij — de uitvoerende macht — een dubbele taak te vervullen, de eene tot regeling en instandhouding van het binnenlandsch beheer, de andere tot onderhouding der gemeenschap met vreemde mogendheden; in het laatstgenoemde deel harer opdracht staan haar twee hefboomen ten dienste: de diplomatie en het leger.

Door deze beschouwing wordt het zwaartepunt van het krijgswezen op de juiste plaats gebracht.

Ik zal niet ontkennen, dat de waarde van het krijgswezen dientengevolge grooter wordt, naar gelang krachten en hulpmiddelen van den staat aanzienlijker zijn; maar de waarheid van het *si vis pacem para bellum* is door de geschiedenis te overtuigend bewezen, dan dat zelfs kleinere staten haar zouden mogen voorbijzien. Daarenboven, — trouwens ook in deze Vereeniging is er reeds meermalen op gewezen, — een kleine natie mag zich, met meer recht dan een grootere, zware offers voor hare weerbaarheid getroosten; zij kan immers zeker zijn, dat die offers nooit anders zullen dienen, dan tot *rechtstreeksche* verdediging van den vaderlandschen bodem?

Maar het zou niet billijk zijn Von Steins geschrift nader te beschouwen, zonder u opmerkzaam te maken op eene omstandigheid, die blijkbaar invloed uitoefende op den steller, ik bedoel het voor Duitschland glansrijke einde van den jongsten veldtocht tegen Frankrijk. Men moge sympathiseeren met den overwinnaar of wel met den overwonnenen, niemand kan in gemoede bewondering ontzeggen aan het ongelooflijk succes der Duitsche wapenen. De schrijver zou meer dan mensch zijn, als hij den invloed, dien de overtuiging dezer billijke bewondering op hem *moest* uitoefenen, ware ontgaan.

Dientengevolge wordt echter het krijgswezen door hem, ik zou haast zeggen geïdealiseerd; maar dat vermindert de waarde van het geschrift, naar mijne bescheiden meening, geenszins. Immers die idealen mogen al niet bereikt worden, men *kan* en *moet* ze daarom toch najagen; al kan de asymptoot de kromme lijn niet bereiken, zij loopt immers toch in dezelfde richting als deze voort?

Het is niet zonder opzet, dat ik hier gewag maak van idealen

in zake het krijgswezen. Ook in ons land, in ons leger treft men velen aan die ze scheppen. Uitmuntend! Jammer maar, dat zij zoo dikwijls vergeten, dat hun ideaal zou ophouden ideaal te zijn, indien het bereikt werd. Streven naar het ideaal is hun niet genoeg; zij achten alles verloren, als niet dit of dat juist zoo is ingericht, als zij het, wellicht terecht, zouden willen zien.

In den afgeloopen zomer viel mij het voorrecht te beurt, zeer nabij kennis te maken met verschillende onderdeelen van het Duitsche leger, en meer dan eens hebben mijne reisgenooten en ik elkaar toegevoegd: „als dat bij ons te lande ware geschied, zouden wij het hebben hooren uitkrijten voor „*alleen mogelijk in Nederland.*” Geloofst mij, Mijne Heeren, in dat model-Duitsche-leger bestaan, even als in het onze, tal van gebreken en misbruiken, die worden gelaakt en bestreden, zonder daardoor geheel te worden overwonnen.

Maar als dan werkelijk de leer der krijgsregeling een integreerend deel is van die der staatsregeling, — zoo gaat Von Stein voort, — hoe komt het dan, dat het krijgswezen dikwijls wetten en verordeningen vereischt, die volkomen in strijd zijn met de beginselen, volgens welke alle andere deelen der staatsregeling worden beheerd?

Omdat het krijgswezen door bijzondere toestanden wordt beheerscht, die op geen dier overige onderdeelen een gebiedenden invloed uitoefenen.

„*Seine Quelle,*” zegt de schrijver, „*ist die Gefahr, seine Berechtigung ist der Kampf um das Dasein, sein Objekt ist der andere Staat als Feind, seine Forderung ist Opfer, sein Inhalt ist Kampf und Tod. Und so lange es auf Erden Staaten und Völker geben, so lange hat man gefühlt und erkannt, dass man das Heerwesen nicht mit dem Masse messen kann, mit dem man die andern Theile der Verwaltung miszt; und so lange es nutzlos ist, über den verlorenen ewigen Frieden zu klagen, so lange ist es unklug, das Heer dafür verantwortlich zu machen, dass es niemals ganz unter den Gesetzen des Friedens sich ordnen kann.*”

De geheele staatsregeling, en dus ook het krijgswezen, wordt beheerscht door de constitutie, of beter door de wetgevende macht; maar, — en hier is ook weder voor Nederland een zeer nuttige,

ik zou haast zeggen een onmisbare wenk, — toch bestaat er een wezenlijk verschil tusschen het gezag dier wetgevende macht tegenover het krijgswezen en ten opzichte der overige elementen der staatsregeling; zij kan het leger scheppen en onderhouden, maar daaraan bevelen geven, dat kan zij niet; met andere woorden: de wetgevende macht draagt zorg voor de kriegsregeling, maar zij beschikt niet over het leger; en *de wet* gaat op zekere hoogte voor het leger — leger in den ruimsten zin des woords — over in *het bevel*, dat, in tegenstelling met de wet, de macht van het absolutisme huldigt. En hiernit volgt dan logisch waar de grenslijn loopt tusschen staatsregeling en krijgswezen, namelijk daar, waar de *kriegsregeling* zich scheidt van de *kriegskunde*, d. i. waar voor de oprichting en de instandhouding van het leger deszelfs gebruik in de plaats treedt.

Bijzonder merkwaardig is het hoofdstuk door Von Stein gewijd aan „het krijgswezen in verband met de bevolking.”

De getalsterkte van het leger, zegt hij, is natuurlijk afhankelijk, in de eerste plaats van het aantal inwoners des lands, en in de tweede plaats van de dichtheid der bevolking; hoe meer inwoners per vierkante mijl, hoe grooter het percent der dienstplichtigen kan gesteld worden. Maar de dichtheid van bevolking staat in het nauwste verband met het onderscheid tusschen de verschillende klassen der maatschappij. Het zij mij vergund u woordelijk weer te geven wat Von Stein aangaande dit verschil opmerkt.

„De rijke klassen,” zegt hij, „leveren wel is waar, in verhouding tot de overige, de beste elementen voor het leger op; doch het aantal dier elementen is afhankelijk van de mate waarin „de militaire stand geëerd is; dat aantal neemt toe, naar gelang „het krijgswezen bij de natie meer in eere is. Meestentijds zijn „de leden dier klasse, die in krijgsdienst treden, uitsluitend be„stemd voor het officierskorps; zij zijn daarbij lang niet altijd „gewoon aan de ernstige inspanning, door dien dienst gevorderd. „Fortuin en betrekkingen bezorgen hun vaak bedieningen, waarop „zij niet bepaald recht hebben, en een aantal hunner is dientenge„volge alleen in staat in vredetijd te fungeeren. Toch waarborgt meer„dere beschaving hen het vermogen, als zij het ernstig willen, meer te „presteeren dan vele anderen. Of die wil al dan niet bestaat, kan

„altijd eerst dan blijken, als zij werkelijk in dienst zijn, of wel als
 „zij eene eigenlijke militaire functie bekleeden. Als regel kan men
 „dus aannemen, dat de hoogere klassen altijd òf uitstekende, òf
 „wel uiterst middelmatige soldaten opleveren.

„De middenstand (gegoede burgerstand) levert voortreffelijke weer-
 „plichtigen, maar slechts zeer zelden beroepssoldaten. Mits men de
 „ingelijfden niet gedurende te langen tijd dienstbaar doet zijn,
 „komen uit den boezem van dezen stand de uitstekendste elementen
 „van het leger voort.

„Wil men echter, dat zij de hen kenmerkende eigenschappen
 „niet zullen verliezen, dan is het zaak, hen, na korten dienst-
 „tijd, — zij het dan ook slechts tijdelijk, — in de burgermaatschappij
 „te doen terugkeeren. Aangezien zij meestal geen beroepssoldaten
 „worden, treden zij als gewoon soldaat in dienst, en verhoogden
 „daardoor het prestige van den militairen stand ongemeen; de
 „prikkel der eerezucht doet hen dikwijls den rang van onderofficier,
 „zelfs dien van officier bereiken, mits zij daardoor niet voor hun
 „leven aan het leger verbonden blijven. Hier tegenover nu staat,
 „dat juist zij de meeste moeite zullen hebben zich aan de ijzeren
 „hand der militaire tucht te onderwerpen; in het beste geval
 „neemt hun ondergeschiktheid hoogstens het karakter aan van
 „*geschäftliche Gehorsam*, (wat ik meen te moeten vertalen, als die
 „verhouding tusschen baas en knecht, waaraan de burgerlijke be-
 „leefdheid ten grondslag ligt).

„Zij zijn dientengevolge uitstekend te gebruiken, maar worden
 „bij langeren dienstdtijd òf deugdelijke beroepssoldaten, òf een
 „onwillig element in het leger. Alleen zij, die zich reeds van
 „kindsbeen af, aan het krijgswezen wijdden en stelselmatig een
 „militaire opleiding genoten, vormen de bloem van het leger. Zij,
 „die eerst op rijperen leeftijd in dienst treden, worden in den
 „oorlog dikwijls ziek; komen zij echter de eerste vermoeienissen
 „te boven, dan zijn zij in oorlogstijd als lichte troepen en voor
 „den dagelijkschen dienst van onschatbare waarde.

„De klasse van hen, die in een dichte bevolking niets bezitten,
 „levert naar quantiteit het meeste, naar qualiteit echter het minste op.

„Meerendeels is hun lichamelijke ontwikkeling deels achterlijk,
 „deels niet te vertrouwen; hun beschaving is zelden hooger

„dan die op het platteland; zij hebben tal van kleine behoeften en
 „wenschen, waaraan het leger niet mag toegeven, vormen daardoor
 „steeds den kern der misnoegden en behooren in oorlogstijd tot de
 „vaste bevolking der hospitalen. Van een anderen kant zijn ze echter
 „meestal handiger, zijn meer practisch ontwikkeld en dus voor het
 „ruwe werk meer geschikt; voor een gedeelte zijn zij het meest
 „bruikbaar bij artillerie- en genie-korpsen. Diegenen onder hen, die
 „uit deze klasse beroepssoldaat worden, zijn zelden van groote
 „waarde, daar zij meestal *faute de mieux* in dienst blijven. Het
 „moet dus regel zijn hen nooit in grooten getale bijeen te laten,
 „en hen zooveel mogelijk tot arbeid in plaats van tot militaire
 „diensten te bestemmen.

„De ware kern van het eigenlijke leger moet echter gezocht
 „worden in den middenstand der plattelands-bevolking. Zoolang er
 „legers bestaan hebben, is de boerenzoon de beste soldaat geweest.
 „De redenen daarvan behoeft ik niet nader te ontwikkelen; terwijl
 „hij de beste elementen voor het onderofficierskorps bevat, is hij
 „slechts zelden geschikt om in den officiersstand over te gaan. In
 „elk geval is hij, bij gebrek aan machtige betrekkingen en fortuin,
 „wat hij wordt aan zich zelven verschuldigd: dat weet hij, en
 „aan die wetenschap ontleent hij zijn deugdelijkheid. Daar hij echter
 „slechts zelden bij zijn komst in het leger eenige bepaalde opvoe-
 „ding genoot, zoo wordt hij in den regel naar ancienneteit bevorderd;
 „doch is hij eenmaal gegradueerd, dan is hij van allen het meest ge-
 „neigd in het leger te blijven: t' huis voert zijn oudere broeder
 „het beheer over de hofstede; hem wacht daar weinig genot. Uit
 „dien stand ontstaat dus, wat wij den stam van het kader, het
 „onderofficierskorps noemen; en het aantal personen, dat uit deze
 „klasse der maatschappij in het leger dient, geeft dus steeds de
 „gemiddelde deugdelijkheid van dat leger aan. Men verlieze daarbij
 „echterniet uit het oog, dat de hierbedoelde stand weinig toegankelijk
 „is voor hoogere belangen, weinig vatbaar voor practische ontwikke-
 „ling, en bovendien niet licht in geestdrift ontvlamt voor eenig abstract
 „recht of andere idée; wat echter geenszins uitsluit, dat hij zich
 „kenmerkt door eenvoudige en standvastige trouw. Hij vormt den
 „stam des legers; als deze tot wankelen is gebracht *moet* de boom
 „spoedig vallen.”

Welken invloed oefent de vervulling van den dienstplicht uit op de toeneming der bevolking, vraagt de schrijver verder, niet ten gevolge van verlies van menschenlevens in den krijg, — dit is percentsgewijze gering, — maar door onttrekking van een aantal individuën aan de banden des huwelijks? De duur van den dienstdienst is hier van grooten invloed, doch alleen ten opzichte van militairen beneden den rang van officier.

Von Stein komt daarbij tot het besluit, dat 3jarige dienstdienst niet den minsten nadeeligen invloed uitoefent op de toeneming van het bevolkingscijfer; hij beschouwt zoodanigen dienstdienst zelfs als voordelig, daar deze vroegtijdige huwelijken tegengaat en daardoor heilzaam werkt op het fysiek gehalte der kinderen. Langeren actieven dienstdienst keurt hij echter af, niet zoozeer dewijl daardoor huwelijken op lateren leeftijd worden gesloten, dan wel doordien 5- à 7jarige actieve dienst een groot deel der mannelijke bevolking aan het ongehuwde leven te veel gewoon doet geraken, en hen te veel ontwent aan het geregeld *zelf zoeken* van arbeid; o. a. beweert de schrijver, dat in Rusland het geboortecijfer aanmerkelijk daalde ten gevolge van den daar ingevoerden langdurigen actieven dienstdienst. Het behoeft nauwelijks gezegd, merkt de schrijver op, dat het stelsel der plaatsvervanging in nog hooger mate hetzelfde nadeel met zich brengt.

Een volgend vraagstuk, door den schrijver te berde gebracht, is de verhouding tusschen het krijgswezen en de staathuishoudkunde; met andere woorden: welke is de verhouding tusschen het productief vermogen van het krijgswezen en de daaraan besteede kosten?

Hij betoogt, dat de middenstand het meest gedrukt wordt door opvoering van het oorlogsbudget, en gaat vervolgens na of het maatschappelijk kapitaal door de instandhouding van het leger al dan niet kleiner wordt. Oogenschijnlijk is dit niet het geval, want verreweg het grootste gedeelte der onderhoudsgelden van het krijgswezen vloeit terug naar de bron van waar die kwamen: den zak der belastingschuldigen. Maar men vergeet daarbij, dat de verschillende individuën, die in het leger dienen, gedurende hun dienstdienst onttrokken worden aan de samenleving. Hun arbeidsvermogen kan daardoor niet tot vermeerdering van het maatschappelijk kapitaal medewerken, d. i. hun productie-vermogen gaat te loor.

De vraag wordt nu: heeft het krijgswezen zelf dan geen productief vermogen? In direct materiëlen zin, *neen*; maar, *mits het in oorlogstijd aan het doel kan beantwoorden*, in 't geheel zeer zeker, *ja*! Het leger toch is de assurantie van den vrede; het is even goed groote, zeer groote uitgaven waard als het onderhoud der dijken, die een land tegen overstroming beschermen: het oorlogsbudget en de dienstdtijd der inwoners zijn de assurantie-premie, die deze betalen voor het behoud van den vrede.

Het is treurig doch waar, dat men ook in ons land nu en dan onderdrukte stemmen hoort, die de waarde van het behoud onzer nationaliteit in twijfel trekken. De zoodanigen missen, naar het schijnt — gelukkig meenen zij het in den regel echter niet zoo kwaad als zij wel zeggen — de hoogere gevoelens en drijfveeren, die den mensch boven de materie verheffen; men moet dus trachten hun van materiële zijde het gewicht van het vraagstuk te doen kennen; en voor dezulken heeft Von Stein een uitstekend argument. Gelooft ge niet, zegt hij, dat een volk, dat zich geen materiële opofferingen wil getroosten voor het onderhoud van zijn eigen leger, dubbel ongelukkig zal zijn indien het, door verwaarloozing van zijn krijgswezen, ten prooi wordt van een krachtiger natie, en *dan de legers van den vreemden overheerscher moet onderhouden*? De eigen regeering gaat te rade met de belangen der inwoners, maar een buitenlandsch bestuur offert de belangen van geannexeerde landen vaak op aan die van het eigen vaderland.

Bij het lezen dezer beschouwing dacht ik onwillekeurig aan de 25 000 man Fransche hulpstroepen, die ons vaderland in het begin dezer eeuw moest onderhouden, en aan de tiërceering die daarmee gepaard ging!

Men kan inmiddels niet ontkennen, dat het leger, — een in-productief lichaam, — tot de opbrengsten des lands en niet minder tot de consumtie, althans in oorlogstijd, in geheel bijzondere betrekking staat. Het onderhoud van het leger vordert massale hoeveelheden van een zeer beperkt aantal verschillende grondstoffen, zoodat dit onderhoud steeds dreigt een storenden invloed uit te oefenen op de verhouding van vraag en aanbod. Het is nu de taak der intendance, in verband met handel en nijverheid, de noodige maatregelen te beramen, opdat die storende invloed, —

door Von Stein verreweg de grootste plaag van den oorlog genoemd, — zich zoo min mogelijk doe gevoelen. In een rijk land, zooals het onze, zal dit betrekkelijk weinig bezwaar hebben, althans voor zoover de dagelijksche behoeften aangaat; minder gemakkelijk zal het zijn, waar het bloot militaire behoeften, munitie en dergelijke betreft; in een land, waar de privaat-industrie deze onmisbare en in groote hoeveelheden noodige hulpmiddelen tot den oorlog niet vervaardigt, zullen daarvan in vredestijd massa's verzameld moeten worden. Is de oorlog eens uitgebroken, dan toch is de invoer dier behoeften minstens onzeker. Tegelijkertijd wordt er op gewezen in welk nauw verband het onderhoud des legers staat met de communicatie-middelen, dus in de eerste plaats met het spoorwegnet.

Hierop beschouwt Von Stein het krijgswezen met betrekking tot de financiën van den staat, en komt tot het besluit, dat het vredesbudget niet te hoog kan genoemd worden, zoolang de daartoe vereischte beffing der belastingen niet derwijze drukkend is, dat zij oprichting en ontwikkeling van nieuwe industriele ondernemingen onmogelijk maakt. Dat oorlogskosten door een leening gedekt mogen en moeten worden, licht hij toe met de woorden: „in den oorlog strijdt de natie „voor haar toekomst, dus moet daartoe ook de toekomst het hare „bijbrengen.”

Vóór nu de schrijver overgaat tot de eigenlijke leer der krijgsgeregeling, wijdt hij nog enkele bladzijden aan een onderwerp van zeer teederen aard, dat in het nauwste verband staat met de waarde der krijgsmacht, namelijk: „den geest van het leger.” Ik zal niet beproeven den inhoud van dit korte hoofdstuk geregeld wêr te geven; dergelijke taak ligt ver boven mijn zwakke krachten. Ik heb het met genot herhaaldelijk gelezen en herlezen; het ademt van het begin tot het eind de edelste bedoelingen; het tintelt van vaderlandsliefde; men zou het elk militair, elk staatsburger in het hart willen griffen. Het stelt de onschatbare waarde der aankweeking van militaire deugden in het schitterendst daglicht; het doet in geestdrift ontvlammen voor de handhaving van eer en plicht!

Gevoel van eer en geestdrift noemt Von Stein de grondslagen van den goeden geest des legers. „*Die Ehre,*” zegt hij, „*beherrscht „das Leben, die Begeisterung beherrscht den Tod des Soldaten. Mit*

„der Ehre kann ein Heer das Härteste leiden, ohne zu Grunde zu gehen; mit der Begeisterung kann es das Grösste vollbringen, ohne mit den Opfern zu rechnen. Das herrlichste Heer aber ist das, und das Höchste hat das Heerwesen geleistet, das in der grössten Noth noch Begeisterung besasz, und im höchsten Triumph den Besiegten gegenüber der Ehre gedachte!“

Het tweede en verreweg het grootste gedeelte van Von Steins arbeid is nu gewijd aan de eigenlijke „leer der krijgsregeling.“

Daar het doel de middelen beheerscht, acht de schrijver het duidelijk, dat de leidende gedachte van elke legerinrichting moet zijn de vraag: hoe kan de Staat, bij dreigend oorlogsgevaar, — dat menigwerf geheel onverwacht en buiten eigen toedoen opkomt, — in den kortst mogelijken tijd tot volle militaire krachtsontwikkeling geraken? en met deze vraag voor oogen, — die uit den aard der zaak in verschillende landen verschillende toestanden blootlegt, — beschouwt hij nu achtereenvolgens de organisatie, het rechtswezen en de huishouding van het krijgswesen. Elk dezer deelen wordt wêer in onderdeelen gesplitst, zoodat ik het duidelijkheidshalve wenschelijk acht u daarmede categorisch in kennis te brengen. Op die wijze hoop ik door duidelijkheid te vergoeden, wat het te geven overzicht aan volledigheid zal moeten missen; — ik herhaal, wat ik bij den aanvang reeds met een enkel woord opmerkte, over en naar aanleiding van Von Steins geschrift valt zooveel te zeggen, dat in minder dan uren daarvan slechts een zeer beknopt overzicht kan worden gegeven.

I. DE ORGANISATIE.

Deze omvat de legervorming, de legerindeeling en het legerbestuur.

a. De legervorming.

De hoofdinhoud van dit hoofdstuk is, en kon ook niet anders zijn dan algemeene dienstplicht, en nog eens algemeene dienstplicht. Na de uitstekende verhandelingen, over dit onderwerp in onze Vereeniging voorgedragen, na de zaakrijke discussiën daarover gevoerd, meen ik te dezen opzichte te kunnen volstaan met de bloote mede-

deeling van dien hoofdinhoud. Men moge als de struisvogel vooralsnog het hoofd in de vëeren blijven steken, bij het steeds afnemend aantal vrijwilligers, bij het niet te ontkennen laag gehalte onzer plaatsvervangers, *moet* ook Nederland vroeg of laat met zijn tijd mēegaan, en de niet moeilijke keus doen tusschen *geen leger* of huldiging van het beginsel van algemeenen dienstplicht.

Maar zelfs bij het meest gestreng vasthouden aan dit principe, blijft een leger toch voor een deel bestaan uit *beroepssoldaten*, de eigenlijke vertegenwoordigers van den *militairen-stand*, dat zijn *de kaders*.

Deze worden in twee hoofdafdeelingen gesplitst: het onderofficiers-kader en het officiers-kader; omtrent beiden zijn Von Steins beschouwingen alleszins opmerkelijk.

Het onderofficiers-kader noemt hij „het gevest van den degen, „dien de staat in zijn leger omklemd houdt.” Hij wijst er op hoe zeer het noodig is, dat de staat zich het lot der onderofficieren aantrekke; zij moeten zooveel mogelijk aan het leger worden verbonden, en hij geeft daartoe vijf middelen aan:

1°. een behoorlijk traktement;

2°. *de vergunning tot het aangaan van een huwelijk*;

3°. een billijke bevordering, in den regel niet tot den rang van officier, — nogtans voor enkele uitstekende onderofficieren de gelegenheid te openen om de epaulet te bekomen;

4°. na langdurigen (b. v. 20-jarigen) dienst overgang in een burgerbediening;

en *last but not least*, verlichting der huiselijke zorgen van den onderofficier, door hem den weg te openen tot degelijke opvoeding zijner kinderen.

Het *officiers-kader*, *der eigentliche Träger des militärischen Berufs*, moet zijn recht van commando putten uit degelijke studie der krijgswetenschappen; zonder de belooning van getrouwe diensten voorbij te zien moet de bevordering van dat kader hoofdzakelijk berusten op aanleg en studie, waarbij de schrijver tevens wijst op het zeer groote belang, dat men bij de opleiding en de keuze van officieren ook acht sla op hunne uiterlijke vormen van beschaving.

Merkwaardig en behartigingswaardig is des schrijvers uitspraak omtrent het *esprit de corps*: „*Heilsam wirkt er da, wo er zum*

*„Organ und Ausdruck der gemeinsamen Ehre und der edleren Sitte
 „wird, welche das Gemeine nicht unter sich duldet; verderblich
 „wird er, wo aus ihm die standesmäßige Abgeschlossenheit hervor-
 „geht, welche sich selbst wo nicht gar für etwas besseres, so doch
 „für etwas wesentlich anderes hält, als das übrige Volk.“*

De officieren onderscheidt Von Stein in twee categoriën: *Dienst-Officiere* en *Leitungs Officiere*; laatstgenoemden, die zich door studie en karakter een moreel gezag moeten verwerven, zijn die, welke in aanmerking komen tot vorming der staven, daaronder begrepen de generale staf.

Ook de zorg voor het officierskorps moet bij den staat zwaar wegen; „ten allen tijde”, zegt de schrijver, „heeft het den staat „oneindig veel gekost, als hem het officierskorps te weinig kostte!”

b. Legerindeeling.

De legers waren oorspronkelijk slechts een massa volks, bijeengekomen om door een gezamenlijk handelen te trachten het een of ander oorlogsdoel te bereiken. Beschaving is echter de voedster van orde en regelmaat, en zoo ontstonden, — door toepassing van de wet der arbeidsverdeeling, — wat wij noemen de verschillende formatiën van het leger. Eerst kreeg men de afscheiding der drie hoofdwapenen: infanterie, cavalerie en artillerie. De vorderingen der tactiek deden toen inzien, dat elk dier wapens op verschillende wijzen kan worden gebruikt, en zoo geraakte men tot de onderscheiding van lichte en zware troepen, een verschil dat vooral gezocht moet worden in de wijze van oefening dier troepen. Allengs zag men eerst de waarde der versterkingskunst in, wat een korps militaire-ingenieurs deed ontstaan, en toen men in later tijd al meer en meer begreep dat ook te velde de versterking van enkele terreinvoorwerpen goede diensten bewees, dat de doelmatige inrichting van kampen en bivouacs een punt van studie moest uitmaken, werd *naast* het korps der genie een pionierkorps opgericht; Von Stein onderscheidt deze beide laatste korpsen ten strengste.

Wij leerden het leger reeds kennen als een bloot consumeerend lichaam, en deze omstandigheid nu brengt mede, dat in oor-

logstijd aanhoudend toevoer moet plaats hebben van allerlei behoeften. De invoering van algemeenen dienstplicht werkte niet weinig mede tot vergrooting der numerieke sterkte der legers, en naar mate die getalsterkte toenam, werd het bezwaarlijker zonder bijzondere voorzorgen die behoeften ten regten tijd en ter juister plaats te verzamelen. Langzamerhand werden dus ook hiertoe al beter en beter georganiseerde onderdeelen in het leven geroepen, en in den tegenwoordigen tijd staan naast de eigenlijk strijdenden tal van legerinrichtingen, die, zoo zij al niet direct tot het behalen der overwinning meêwerken, ter bereiking van het gestelde doel geheel onmisbaar zijn geworden.

Sommige dezer inrichtingen worden door den schrijver later meer gedetailleerd beschouwd; te dezer plaatse volstaat hij met eene bloote opsomming, waarbij hij tevens in hoofdtrekken hun doel aangeeft. Zij zijn :

de intendance, die zorg draagt voor het *aanschaffen* en *verzamelen* der benoodigdheden, zoomede voor de finantieele belangen van het leger; in vredetijd dient zij ter juiste uitvoering van het oorlogsbudget en staat daartoe geheel op zich zelve, doch is daar, waar zij in aanraking komt met het personeel, althans in oorlogstijd, ondergeschikt aan de verschillende commando's in het leger;

het voerwezen en *de trein*, belast met *het transport* der behoeften die de zorg der intendance bijeenbracht, alsmede tot vervoer der bagages, munitiën, enz. die het leger met zich voert;

de geneeskundige dienst, in tijd van vrede van geringen omvang, doch in oorlogstijd plotseling zoozeer met werk overladen, dat dan *de hulp van civiele beampten onmisbaar wordt*;

het rechtswezen, dat mede in oorlogstijd aanzienlijke uitbreiding behoeft; en eindelijk

de *speciale-afdeelingen*, dat zijn: het bruggenwezen, de veldtelegrafie, het spoorwegwezen, de veldpost, de veldpredikers en de gendarmerie.

De formatie van het leger beschouwt Von Stein uit een driedig oogpunt :

- 1°. dat van vorming, opleiding en inwendige dienstregeling;
- 2°. dat der administratie, en

3°. dat der tactiek en strategie.

Sinds de invoering van algemeenen dienstplicht het noodig maakte zich bijzonder toe te leggen op de individueele ontwikkeling van ieder man, *ligt het zwaartepunt der vorming van elke troep in de compagnies-kommandanten* (escadrons en batterij-kommandanten); deze kunnen en moeten ieder hunner onderhoorigen nauwkeurig leeren kennen, en hen daardoor in oorlogstijd naar den eisch beoordeelen en gebruiken. De indeeling in bataljons acht Von Stein alleen gemotiveerd door tactische redenen, doch in de vorming van regimenten (van 2 tot 4 bataljons) ziet hij, om verschillende redenen, groote voordeelen. Tegelijkertijd chef van het administratief en het militair beheer zijner troep, is de regimentsskommandant het bindend element dezer beide zoozeer uiteenlopende diensttakken; hij brengt eenheid in den dienst en wordt door den schrijver zoodanig één geacht met dien dienst, dat deze zegt: „*die Physiognomie des Dienstes eines Regiments ist stets der Reflex der Persönlichkeit seines Commandanten.*”

Maar vooral de legerindeeling naar tactische en strategische gronden wordt door den schrijver zeer uitvoerig behandeld. Hij bestempelt deze met den eigenaardigen naam van operationele organisatie van het leger, en bedoelt daarmee niet zoozeer de formatie der onderdeelen van elk der *vijs* (1) wapens, dan wel de samenstelling van grootere afdeelingen, divisien, armeekorpsen. Hoe zich daarbij de getalsterkten dier wapens verhouden is het onderwerp der tactiek, d. i. der *krijgswetenschappen*. Het ligt dus buiten het gebied des schrijvers; maar wat *wel* tot de *leer der kriegsregeling* behoort, is de organisatie van al datgene, wat die legerafdeelingen in de mogelijkheid stelt, den strijd te voeren en voort te zetten. Hier treedt het enorme gewicht, het onzagwekkende belang der intendance in het volste licht.

Het krijgsgenie bestaat daarin, steeds de eigen kracht, en de zwakke punten des vijands te kennen, en dan, op het juiste oogenblik, die eigen overmacht te plaatsen tegenover de ontdekte minderheid van den tegenstander. Op het papier schijnt dit niet

(1) Infanterie, artillerie, cavalerie, genie en pionniers.

altijd zoo moeielijk; een order is gauw geschreven en verzonden! Maar of zoodanige order, in oorlogstijd, uitvoerbaar is, zal voor een groot deel afhangen van de wijze, waarop het leger verzorgd en verpleegd wordt. De veldheer is dus min of meer gebonden door de intendance; hoe beter deze laatste haar taak begrijpt en volvoert, zooveel te juister en zekerder kan het leger ageeren. Von Stein geeft nu een keurig en haarfijn uiteengesponnen overzicht omtrent de wijze waarop, onder de opperste leiding der intendance, de gansche verpleging moet geregeld worden. De oprichting van dépôtplaatsen, de keuze der operatie-basis, het vaststellen der operatie-lijnen, de inrichting van en de dienst bij het kolonnewezen, de eischen waaraan de trein moet voldoen, dat alles wordt categorisch en duidelijk uiteengezet, en ten slotte nog een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan hetgeen de *eerste oorlogsdad* van het leger kan genoemd worden: *de mobilisatie*.

De oproeping der verlofgangers, hun kleeding en uitrusting, en de marsch naar het oorlogstooneel zijn de drie groote perioden dezer handeling. Von Stein wijst er op, hoe ontzettend moeielijk het is, daarbij aan de beide hoofdvereischten, snelheid en regelmaat, te blijven voldoen, en doet uitkomen hoe ook hier de energie en de werkzaamheid der intendance hoofdmotoren zijn. Na er op gewezen te hebben, hoezeer het de plicht der intendance is zorg te dragen voor eene uitmuntende verpleging der opgeroepen verlofgangers, ook tijdens hun marsch naar de dépôtplaatsen, hoe juist die aanvankelijke verzorging van grooten invloed is op den goeden geest, waarmee zij den bangen oorlogstijd te gemoet gaan, zegt hij: „*eine Aushebung und Sammlung der Mannschaft ohne gleichzeitige energische Thätigkeit der Verpflegungsanstalten ist daher ein grosser Fehler, der sich sehr bald rächt; eine Mobilmachung der Mannschaft ohne gleichzeitig und richtig mit denselben combinirte Entwicklung des Verplegswesens ist ein Erwecken der Seele dem keine Ernährung des Körpers entspricht.*”

c. Legerbestuur.

Von Stein onderscheidt hier weder 3 deelen.

Der Kriegsherr, d. i. het hoofd van den staat, die beschikt over 1873/74.

vrede en oorlog, en dientengevolge in hoogste ressort beslist over alle aangelegenheden, die op het krijgswezen betrekking hebben. Hij vertegenwoordigt den staat, is door de constitutie één met den staat, en beschikt als zoodanig over den tot dadelijkheden overgaanden wil van den staat, d. i. het leger.

Naast en onder Hem staat, aan het hoofd der gansche leger-*inrichting*, de Minister van Oorlog, wien, ondersteund door zijn Departement, een tweeledige taak is opgedragen.

Hij moet in de eerste plaats den schakel vormen, die in de staatsinrichting het krijgswezen met hare overige elementen verbindt; in die hoedanigheid maakt hij deel uit van de regeering d. i. van de uitvoerende macht; hij waakt voor de handhaving der militaire wetgeving en is tevens de middelaar tusschen het leger en het hoofd van den staat.

In de tweede plaats is hij, voor zoover voorbereiding en uitrusting tot den oorlog betreft, verantwoordelijk voor de strijdvaardigheid van het leger. Deze dubbele taak nu, contrôle en instandhouding, maakt het noodig, dat hij in regtstreeksch verband sta met de verschillende onderdeelen der legerverzorging, en tevens met alle commando's, die in vredetijd de voorbereiding tot den oorlog bewaken en helpen bevorderen. Voor de contrôle staan hem de inspecteurs der verschillende dienstvakken ter zijde; alles wat het leger in vredetijd betreft, behoort tot zijn departement.

Bij het uitbreken van den oorlog wordt hij noodzakelijk gekend in het te ontwerpen plan van aanval of verdediging, dat door den Generalen Staf, die daartoe de noodige gegevens in vredetijd verzamelt, wordt voorgedragen. Von Stein zegt „noodzakelijk,” want dat plan is ten deele afhankelijk van het systeem van legerverpleging, door den Minister te ordenen en in werking te brengen.

Is echter eenmaal de oorlog verklaard, is het leger tegenover den vijand gebracht, dan blijft het *gebruik* van het leger ter bereiking van het strategisch doel, ter vrije, gansch onafhankelijke beschikking van den veldheer. Te dien opzichte houdt dan alle invloed en van den Minister en van de wetgevende macht op, om de eenvoudige reden, dat dit gebruik beheerscht wordt

door een element, dat zich noch aan dien minister noch aan de wetgevende macht stoort . . . door den vijand.

In uiterst ruwe trekken is dit de gang van des schrijvers beschouwing; hij betoogt verder, dat verschillende toestanden des lands verschillen doen ontstaan in het organisme van het legerbestuur, doch wijst er tevens op hoe in onderscheiden rijken, vooral bij de samenstelling van het departement, dikwijls gelijksoortige onderdeelen met schijnbaar tegenstrijdige namen worden genoemd, en geeft ter verduidelijking een overzicht van de organisatie der ministeriën van oorlog in verschillende Europeesche rijken.

Bij de behandeling van het legerbevel in oorlogstijd stelt hij den zeer gewichtigen werkkring van den Generalen staf in het helderst daglicht, welken tak van dienst hij bestempelt met de namen: „de rechterhand van den veldheer, waar het den strijd geldt, „diens geweten op het gebied van verpleging en verzorging.”

Zeer eigenaardig noemt hij het hoofdbeginsel, dat den taak beheerscht van den veldheer en die hem ter zijde staan, — alzoo van het leger-commando:

„*dasz es (das Heeres-Commando) seinen Plan im Felde gegenüber
„den Feind und nicht bloss zu Hause ,
„seine Verpflegung aber zu Hause und nicht erst im Felde festzu-
„stellen und durchzuführen hat.*”

II. HET MILITAIR RECHTSWEZEN.

De leer der kriegsregeling omvat in de tweede plaats den rechtstoestand van en de rechtspleging bij het leger.

De schrijver gaat allereerst na hoe het militair rechtswezen zich in den loop der eeuwen langzaam maar stelselmatig ontwikkelde.

Eerst den tijd der Romeinsche, later die der Indo-germaansche volkslegers, waarin het hoofdbeginsel van het hedendaagsche militair-recht, het oppergezag van den bevelvoerder, reeds te voorschijn treedt, nochtans onder den vorm van het meest ruwe absolutisme. De volkslegers dier tijden moesten echter plaats maken voor de staande-legers, en toen hiermede het begrip van den *heroepsoldaat* onstond, moest daarmee gepaard gaan het streven

van dat leger, om, even als alle andere lichamen in den staat, aan bijzondere verplichtingen een bijzonder recht te verbinden, en wij zien naast het *kerkelijk*- en het *burgerlijk*-recht het *militair*-recht optreden: er worden krijgswetten gevormd en de militair staat uitsluitend voor deze terecht.

Allengs echter vormt zich in de staande legers een overheerschend element, het officiers-korps, dat, bij gebrek aan wettelijke bepalingen, naar eigen goedvinden rechtsprekt; aanvankelijk wordt nu de mindere reeds dikwijls aan de willekeur van enkelen overgeleverd, en, — zooals altijd wanneer het kwaad niet in tijds gestuit wordt, — het gaat van kwaad tot erger: weldra is de soldaat ten prooi aan de grillen en luimen zijner meerderen.

Nu doet echter de Fransche revolutie het juiste beginsel gelden: „*verdediging van den vaderlandschen bodem is de eerste plicht van den staatsburger*,” het leger wordt diensgevolge gevormd in den schoot der natie, en het kon wel niet anders, of die verandering moest den grond leggen tot het eenige gezonde begrip van militair-recht, namelijk dat, hetwelk zich baseert op de eeuwenoude fundamenteën van het burgerlijk recht. Burgerlijk recht en militair recht gaan sinds niet meer *afzonderlijk naast* elkander, maar, zooals het behoort, *gezamenlijk met* elkander.

De schrijver beschouwt nu het militair recht van dit standpunt, en verklaart daarbij de drie volgende stellingen:

de militair, lid der maatschappij, leeft onder het *burgerlijk* recht, voor zoover zijne handelingen niet in verband staan met den *militairen* dienst;

hij maakt tevens deel uit van een zelfstandig lichaam in den staat, het leger, dat met een bijzondere organisatie bijzondere plichten en rechten meebrengt; hij is dus onderworpen aan den *militairen* rechter;

hij *blijft* met dat al *staatsburger*, en heeft dus ten opzichte der constitutie dezelfde rechten als zijne medeburgers, *voor zoover* die rechten niet in strijd zijn met de militaire wetgeving, welke op die zelfde constitutie gebaseerd is.

Daar, waar het aangelegenheden van personen- en zakenrecht geldt, en in alle gevallen waarbij de militair zich aan de wetten der burgermaatschappij vergrijpt, is hij dus uitsluitend onderwor-

pen aan den burgerlijken rechter, met dien verstande echter, dat de militaire autoriteit verplicht is het oog te houden op de uitvoering der hierbedoelde vonnissen, opdat niet te eeniger tijd die executie in strijd kome met het belang van den dienst.

De militair is in de tweede plaats aan een *bijzonderen* rechter onderworpen; dit is het logisch gevolg van het reeds meer genoemde grondbegrip der legerinrichting: de georganiseerde staatskracht kan, zooals *alle* krachten, niet anders worden gebruikt dan naar den wil van één enkel persoon, den bevelvoerder. Hierdoor toch ontstaan voor het leger geheel bijzondere wetten, welker toepassing aan het burgerlijk toezicht onttrokken is; — tegenover *hare* schending is dus de burgerlijke rechter onbevoegd, en *hare* handhaving vordert alzoo een anderen rechter, *den militairen*.

Het militair recht, in den engeren zin des woords, waakt dus voor de dienstverhouding tusschen den bevelvoerende en den ondergeschikte; het is diensgevolge in den grond een bijzondere vorm, waarin het strafrecht verschijnt. Nu heeft het militair recht in dien zin een drieledig object:

1°. waken tegen de schending en de ondermijning der principiële rechten van den krijgsmansstand, alzoo ook beschermen en contrôleeren van *het recht van bevel* — (taak der krijgsraden);

2°. handhaving van het militair karakter der ondergeschiktheid, daarin bestaande, dat die ondergeschiktheid zich niet alleen bepale tot gereedelijke opvolging der bevelen, maar zich veeleer uitstrekke tot vrijwillige medewerking ter instandhouding van het militair organisme — (krijgstucht);

3°. voorkomen, dat de onteering van een der leden het gansche lichaam besmette — (raden van eer) (1).

Met juistheid aan te geven, waar de schending der krijgstucht overgaat in militair misdrijf, acht Von Stein niet altijd mogelijk; dit moet ter beoordeeling van den chef staan. In den regel kan men echter zeggen, dat te kort doen aan de waardigheid van den militairen stand buiten dienst, en verzuim, onder het ressort der krijgstucht vallen; het laatste althans, voor zoover dit niet een

(1) Niet te verwarren met onze raden van onderzoek, welker samenroeping niet rechtstreeks van de kameraden uitgaat.

deel des legers in gevaar heeft gebracht; — miskennen van het gezag van den meerdere en schending der militaire *wetten* is *militair misdrijf*.

Een en ander wordt door den schrijver nader uiteengezet en vervolgens een blik geslagen op de militaire rechtspleging.

In alle beschaafde landen wordt het beginsel gehuldigd, dat de militaire rechter zelf militair moet zijn; doch in de samenstelling en de rechtspraak der krijgsraden bestaat verschil. Te dien opzichte doen zich twee stelsels voor, door den schrijver onderscheiden als het Fransche en het Duitsche.

Het eerste berust op het beginsel der gezworenen.

De Fransche *conseil de guerre* bestaat uit zeven leden, waaraan zijn toegevoegd een *commissaire*, openbaar aanklager, en een *rapporteur*, rechter van instructie. De kommandant van het korps brengt het feit ter kennis van het openbaar ministerie, dat den rapporteur met de instructie belast, en daarna, naar bevind van zaken, al dan niet rechtsingang verleent. De krijgsraad spreekt nu in de eerste plaats als jury het „schuldig” of „niet schuldig” uit en velt daarna het vonnis. *De uitspraak der jury* is, uit den aard der zaak, voor geen wijziging vatbaar, zoodat alleen revisie, geen appèl denkbaar is.

In het Duitsche systeem nu, neemt de korps-kommandant het openbaar ministerie waar en belast den auditeur met de instructie; deze legt zijn verslag naar den aard van het feit aan den gewonnen krijgsraad (*Spruch-Gericht*) of wel aan den hoogen krijgsraad (*Stand-Gericht*) over, dat oordeelt en vonnist, wel is waar zonder appèl voor den beklaagde, maar onder nadere goedkeuring van den auditeur, — in 't laatste geval, van den auditeur-generaal; de auditie heeft alzoo het recht van appèl.

Von Stein doet geen rechtstreeksche uitspraak omtrent de deugdelijkheid van het eene stelsel boven het andere; het Duitsche systeem acht hij echter onvolledig, niet zoozeer wegens den gang der rechtspleging, dan wel met het oog op het in Duitschland georganiseerde oppertoezicht over die rechtspleging, dat, naar het schijnt, het eigenlijk militaire recht minder op zich zelf doet staan, dan in Frankrijk.

De schrijver acht het onnoodig te bewijzen, dat de beginselen

-van het burgerlijk recht ook aan de militaire rechtspraak ten grondslag moeten liggen; doch hij wijst er op, hoe de militaire rechter bovendien steeds drie regels moet voor oogen houden, te weten:

a. elk militair misdrijf kan, onder verzwarende omstandigheden, de toepassing der doodstraf vorderen;

b. oorlogstoestand is steeds een verzwarende omstandigheid;

c. is het misdrijf tegenover den vijand gepleegd, dan doet het zich onder de *verzuarendste* omstandigheden voor.

Wat de straffen betreft, onderscheidt Von Stein twee soorten; *dienststraffen*, — arrest, gevangenis- en doodstraf, — en *beroepsstraffen*, degradatie en cassatie. Hij doet uitkomen, dat laatstvermelde alleen toepasselijk zijn op den *beroepssoldaat*, en niet op den dienstplichtige (1).

De tweede vorm waaronder het militair recht zich doet kennen, namelijk ter handhaving der krijgstuicht, is — zooals wij reeds opmerkten — niet scherp af te teekenen. Een *noodzakelijk* gevolg hiervan moet zijn, dat bij den krijgswaad het openbaar ministerie aan den korpschef verblijft; hij is in hoogste ressort bevoegd tot het opleggen eener disciplinaire straf, dus kan niemand dan hij beoordeelen of het gepleegde feit al dan niet buiten zijn rechtsbevoegdheid ligt; — in dit opzicht huldigt dus de schrijver het Duitsche stelsel van militaire rechtspleging.

Als algemeene beginselen van het disciplinair-recht doet Von Stein gelden, dat het maximum der op te leggen disciplinaire straffen bij de wet moet zijn vastgesteld, en dit maximum zich moet verhouden in omgekeerde reden tot de algemeene ontwikkeling des volks; — dat de bevoegdheid tot het opleggen van disciplinaire straffen evenredig moet zijn aan den rang van den bevoegden

(1) Op dit punt is de bedoeling van den schrijver mij niet recht duidelijk. Wellicht is gebrek aan rechtskennis mijnerzijds daarvan oorzaak; maar ik besef niet waarom de dienstplichtige, tijdens zijn actieven diensttijd, een ander gevoel van eer heeft dan de beroepssoldaat; beiden zijn soldaat. Het bestaan van zoodanig verschil toch zou nit Von Steins beweren volgen. Om u mijn bezwaar duidelijker te maken, wil ik u herinneren aan een eigenaardige *beroepsstraf* in het Nederlandsche crimineel wetboek, ik bedoel de afoeming der kokarde. Het komt mij voor, dat de toepassing dier straf even oonteerd is voor den milicien als voor den vrijwilliger.

en dat den gestrafte, *na* het ondergaan zijner straf, het regt van appèl moet worden toegekend.

In de derde plaats noemt Von Stein de *raden* van *eer*. Hij wijdt hiernaan slechts eene enkele bladzijde, die ik, wegens het gewicht van het onderwerp, hier woordelijk weêrgeef.

„De raad van eer (*Ehrengericht*) is de laatste vorm der militaire „rechtspleging, die zijn *oorsprong* niet zoozeer ontleent aan het be- „grip van recht en rechtsschennis, dan wel aan het denkbeeld het „tweegevecht te verhinderen, soms ook te wettigen.

„Daar nu echter alle strafwetgevingen het duel onvoorwaardelijk „verbieden, zou de oprichting van een raad van eer op die gronden, „in strijd zijn met de principiële rechtsleer, indien zijn bestaan niet „nog op andere gegevens gegrond ware. Dat bestaan berust namelijk „op het gevoelen, dat het beroep van den militair kan gekwetst „worden zonder schending van eenige rechtsbepaling, en tevens dat „met het beroep allen die het uitoefenen gekwetst worden. Dienten- „gevolge mag de raad van eer niet bevoegd zijn het duel te wet- „tigen, waardoor hij zou handelen in strijd met het algemeen „erkende rechtsbegrip; hij mag evenmin rechtspreken in den eigen- „lijken zin des woords, maar moet zich alleen ten taak stellen de „meening der beroepsgenooten uit te spreken over den smet, die „op het beroep werd geworpen, hetzij door lafbartigheid of eene „lage handeling, of wel door beleediging van een beroepsgenoot. „De uitspraak van den raad van eer mag dus geen gerechtelijk „gevolg hebben; maar zij moet den beklaagde noodzaken den mili- „tair stand te verlaten, daar hij zich dien onwaardig heeft „getoond, waardoor zijne beroepsgenooten niet met hem in den- „zelfden stand kunnen blijven, d. i. *niet met hem kunnen blijven* „*dienen*. In dit opzicht maakt de raad van eer het duel onmogelijk, „niet door den beleedigde te nopen zijn leven, het eigendom van „den staat, voor particulier belang te wagen, maar door den be- „leediger te dwingen of zijne beleediging terug te nemen, of wel „den dienst te verlaten. De innige band tusschen de beroepsgenooten „maakt zoodanige werking mogelijk, het prestige van het officiers- „korps vordert haar; — als de wet *dit* erkent, moet zij ook den „door haar noodig geachten raad van eer een bevoegd oordeel toe- „kennen en tevens zijn uitspraak ondersteunen. De raad van eer

„wordt zodoende verheven tot het orgaan ter rechterlijke instandhouding van het zedelijk karakter van den militairen stand en den daaraan verbonden dienst. Uit dien hoofde nu zal het volkomen „juist te achten zijn, indien eenmaal de dienstplichtige even goed „onderworpen wordt aan den raad van eer, uit de met hem „dienenden bijeengeroepen, als de officier aan zoodanigen raad, „uit zijn beroepsgenooten gevormd. Dan eerst zal de beteekenis „van den raad van eer haar volle waarde verkrijgen!”

Ter behandeling bleef nog over, het publiek recht van het leger, d. i. de rechtsverhouding tusschen het leger en den staat.

Er is een tijd geweest, dat het leger maar al te vaak beschouwd werd als het middel in de hand van het hoofd van den staat tot uitoefening van een ongeoorloofden dwang op de staatsaangelegenheden. Ook in dit opzicht gaf de Fransche revolutie den eersten stoot in eene betere richting, doordien zij den weg baande tot het beginsel der constitutioneele rechten van den staat. De invoering der conscriptie was een nieuwe stap voorwaarts op den goeden weg; maar nog altijd bleef de vraag onopgelost: welke is de verhouding tusschen de militaire ondergeschiktheid in het leger en de verplichtingen, die de constitutie aan den militairen staatsburger oplegt? De angstige afkeer, waarmee men het leger toen beschouwde, heeft eerst opgehouden bij de invoering van algemeenen dienstplicht.

Dit is in zeer korte trekken, wat Von Stein betoogt; daarna beschouwt hij het publiek recht van het krijgswezen achtereenvolgens met betrekking tot het hoofd van den staat, tot de wetgeving, het legerbestuur, en de persoonlijke rechten van den staatsburger, en ontwikkelt daarbij nader de navolgende theoriën:

het hoofd van den staat is en blijft noodwendig in militairen zin opperbevelhebber van het leger;

de wetgevende macht kan alleen in zaken van inwendig bestuur, niet nopens het *gebruik* van het leger beschikken;

het legerbestuur is daarbij verantwoordelijk voor de juiste toepassing der wetten; en eindelijk

de militair, hetzij beroepssoldaat of dienstplichtige, moet met en door zijn intreden in het leger het genot missen van enkele

rechten, den burger gegeven, doch in strijd met het karakter van den militairen dienst.

Ten slotte bespreekt de schrijver met een enkel woord de gevallen, waarin de burger aan de militaire wetten wordt onderworpen, — d. i. de afkondiging van den staat van beleg, en de oprichting van krijgswetten ter beteugeling der volksdriften, — en eindelijk het treurig maar soms onvermijdelijk feit, dat de magistraat de hulp der militaire overheid inroept tot handhaving van rust en orde, en de soldaat alzoo verplicht is tegen zijn medeburgers de wapenen te gebruiken.

III. DE HUISHOUDING VAN HET KRIJGSWEZEN.

Als derde onderdeel van de leer der kriegsregeling behandelt Von Stein de huishouding van het krijgswezen, of wel, de samenvatting van alle wetten en verordeningen, met de daaruit voortvloeiende maatregelen en handelingen, volgens welke het leger wordt instandgehouden, met behulp der middelen door het oorlogsbudget aangewezen.

Voor al hier laat de schrijver zich, naar onze bescheiden meening, door zijn enthousiasme voor het militaire meeslepen tot het scheppen van idealen; hij huldigt dientengevolge autocratische beginselen, die voorzeker in de *ideaal*-maatschappij aan een *ideaal*-krijgswezen ten grondslag zouden liggen, maar welke toepassing door *onvolmaakte* menschen in *onvolmaakte* toestanden tot *mismaakte* uitkomsten moet leiden.

Grondige studie en practische zin bij 't officiers-korps zijn voorzeker de beste waarborgen voor een juiste besteding der gelden, die het wetgevend lichaam in het oorlogsbudget voor het krijgswezen beschikbaar stelt; maar waar de schrijver beweert, dat de wetgevende macht alleen te beslissen heeft over de sommen, die het krijgswezen vordert, en niet over de wijze, waarop die sommen besteed worden, daar vreezen wij, dat streng vasthouden aan dergelijk beginsel alleen in den *ideaal*-staat uitvoerbaar is. Dat Von Stein daarom niet geneigd is het oorlogsbudget boven de finantiële krachten van den staat op te voeren, behoeft nauwelijks

gezegd. Hij is zelfs alleszins overtuigd, dat het eindcijfer der begrootingen zoo lang mogelijk moet gehouden worden, mits hierbij het *mogelijke* worde beheerscht door het *noodzakelijke*. Hij dringt bijzonder aan op spaarzaamheid.

„*Die Heeres-Verwaltung*”, zegt hij, „*hat die Aufgabe, vermöge der im Budget gegebenen Begrenzung der ihr zur Verfügung gestellten Mittel mit denselben den möglichst grossen Effekt zu erzielen, und diejenige Verwaltung wird unter allen stets die beste sein, und dasjenige Heerwesen wird zuletzt auch jedes andere überwinden, das nicht etwa die grösste Leistung überhaupt herstellt, sondern viel mehr diese grösste Leistung mit der kleinsten Summe Geldes in seiner Verwaltung zu erzielen vermag.*”

Al wat tot de huishouding van het leger behoort, kan teruggebracht worden tot drie groote rubrieken:

de oefening en de opleiding van het personeel;

de zorg voor de materiële behoeften van het leger; en

de behartiging der belangen van hen, die de dienst ongeschikt maakte om in hun levensonderhoud te voorzien.

Laat ons achtereenvolgens zien, wat Von Stein dienaangaande opmerkt.

a. Oefening en opleiding der militairen.

In tegenstelling met het tweede onderdeel der militaire huishouding, hebben wij hier te doen met de intellectueele behoeften van het leger.

Al vanstonds moet daarbij een zeer scherp geteekende grenslijn getrokken worden tusschen de twee groote factoren, oefening en opleiding. De eerste is een vereischte voor het geheele personeel van het leger, dienstplichtigen en vrijwilligers; de laatste kan uit den aard der zaak alleen den beroepssoldaat gelden.

Ook te dezen opzichte getuigt de geschiedenis, en niet het minst die van onze eeuw, van groote vorderingen. Niet alleen de vooruitgang der beschaving, ook de opvolgende toestanden waarin het krijgswezen geraakte, had trapsgewijze ontwikkeling ten gevolge, en het is u allen bekend hoe de voorstanders van algemeenen dienstplicht daarin terecht een der machtigste

hefboomen zien tot intellectueele verheffing van den militairen stand.

Bij de oefening der militairen treden drie elementen op den voorgrond, door Von Stein op de volgende wijze gekenschetst.

„Het eerste wat de soldaat behoeft, is,” zegt hij, „nauwkeurige „bekendheid met zijn wapen, en met het gebruik van dat wapen, „en verder met zijne gansche uitrusting, in den meest uitgebreiden „zin van het woord. Daar waar hij zeker is van zich zelf, berust „die overtuiging in den grond op het vertrouwen, dat hij stelt in „zijn wapen: kennis van en oefening met dat wapen zijn dus de „grondslag van het zelfvertrouwen. Wel staat de wapenleer, met „haar mechanische, chemische en mathematische gronden, buiten de „oefeningssfeer van den gewonen soldaat, maar toch is het krijgs- „wezen zoo innig verbonden met het volksleven, dat naast de bijzon- „dere bekendheid met het eigen wapen, zelfs voor de manschappen, „ook een juist oordeel over dat wapen niet van belang ontbloomt is.

„Het legerbestuur mag dit niet uit het oog verliezen. Het onder- „wijs in de wapenkennis moet zich inmiddels niet verder uitstrekken „dan tot de eerste beginselen en zich niet inlaten met (*dikwijls* „*onvruchtbare*) bespiegelingen. Uit den aard der zaak mag het „onderwijs niet gestreng bij de eigen wapensoort bepaald blijven, „zoo min als dit met de oefening het geval mag zijn. Het is van „het grootste belang dat de infanterist met het wapen van den „cavalerist nauwkeurig en met dat van den artillerist oppervlakkig „bekend zij, en omgekeerd; terwijl de kennis van de dekkingsmid- „delen, den schansbouw, de samenstelling en het gebruik der „chicanes enz. niet minder noodig is. Naar gelang de volksontwik- „keling op hooger trap staat, naar die mate zal het gemakkelijker „vallen den intellectueelen gezichtskring van den man uit te breiden. „Men vergete het daarbij niet, — bij welke oefening ook, — ten „slotte is het de soldaat, die de wapens *gebruikt* en den wil *vol-* „*voert* van den bevelhebber. In de tweede plaats moet de soldaat „geoefend worden in den dienst. In dit gedeelte nu zijner vorming „heeft onze eeuw, en zeer terecht, de gymnastiek, als de fysieke „grond voor zijne militaire geschiktheid, opgenomen. In tegenover- „stelling met *het gebruik der wapens*, bevat dit deel der militaire „vorming eigenlijk den dienst als samenstellend element van het

„leger, het begint bij de individu en eindigt bij het regiment.
 „Hoofdzaak daarbij is en blijft de oefening in het marcheeren; deze
 „geeft de eenheid en orde van beweging der troepenafdeeling het
 „best weêr; — de parades dienen tot beproeving: zij zijn als het
 „ware examens voor de afdeelingen; — bij den wachtdienst wordt
 „„*de individu*” geoeffend.

„Dit deel der oefening onderstelt nog geen dadelijke aanraking
 „met den vijand; het gewendt tegelijkertijd aan discipline en aan
 „het gebruik van het wapen. Als bij de oefeningen in den dienst
 „een strenge discipline wordt in acht genomen, is dit een kenmer-
 „kend bewijs, dat het leger wel geoeffend is; — waar deze disci-
 „pline ontbreekt, — men zij er zeker van, — daar zal zij in de
 „ure des gevaars bepaald ontbreken. Haar uiterlijk kenteeken is
 „gelegen in de reglementaire zorg voor de uniform. Wat aan de
 „uniform van den man ontbreekt, ontbreekt aan de orde in het
 „regiment; een fout in de orde van het regiment is een fout in
 „het leger. Deze waarheid vertegenwoordigt de gestrengheid van den
 „werktuigelijken dienst, welke onvermijdelijk is; de natie behoeft
 „grootte geestkracht, zullen de vrije aspiraties van het volk niet
 „lijden onder de discipline der dienstplichtigen . . . maar het is
 „ook niet zoo gemakkelijk een grootte natie te zijn!

„Ten derde: de oefeningen in het veld. Deze berusten op de
 „onderstelling, dat men een vijand bestrijdt; zij zijn even leerrijk
 „voor den aanvoerder als voor de ondergeschikten. Terwijl de oefe-
 „ning in den dienst de waarde der troep doet uitkomen, toonen
 „de veldoefeningen aan, wat die troep in de hand zijns aanvoerders
 „vermag. Zij hebben betrekking op kleine afdeelingen; de kampen
 „dienen tot oefening van tactiesche legerafdeelingen. Bij eerstbedoelde
 „exercitieën treedt meestal ieder wapen afzonderlijk op; in de oefe-
 „ningskampen daarentegen manoeuvreeren de wapens gezamenlijk,
 „en dat vooral tot practische vorming van de artillerie en den
 „generalen staf. Wat de veldoefeningen voor de individu zijn, dat
 „is het oefeningskamp voor het geheel, en juist hierin ligt de
 „bijzondere verhouding tusschen beide oefeningswijzen, bij de in-
 „voering van algemeenen dienstplicht. Reserve en landweer worden
 „daardoor als 't ware in het staande leger ingelijfd; — beide
 „oefeningen zijn echter vooral op grootere schaal onmisbaar, wijl

„zij tevens ten grondslag moeten liggen aan de oefening van het „gansche verplegingswezen. Intendance en geneeskundige dienst „hebben geen andere gelegenheid zich practisch voor den oorlog „voor te bereiden. Elke vredesoefening op eenigszins uitgebreide „schaal blijft onvolledig, zoolang zij niet tevens dient tot degelijke „oefening en beproeving dezer dienstkakken. Het is onnoodig dit „nader te betoogen.

„Hoe dikwijls wordt dit bij inspectieën uit het oog verloren; „hoe dikwijls is men tevreden als de troep goed paradeert en be- „hoorlijk in het marcheeren geoefend is! Hoe dikwijls blijft, bij de „gemakken, die een oefeningskamp aanbiedt, de vraag onopgelost „hoe het er, na vier weken, te velde zou uitzien met het schoei- „sel, de kleeding, het linnengoed der manschappen, met hun eet- „ketels, het voerwezen, enz., en dat dan in 's vijands land, ver van „de dépôts verwijderd en na een verloren of gewonnen veldslag!

„Tot dusverre beschouwden wij alleen die elementen der mili- „taire oefening, die in den grond steeds onveranderlijk dezelfde „bleven. Maar ook hier werden langzamerhand merkbaar hogere „eischen gesteld. Ook hier heeft de vooruitgang der algemeene be- „schaving zijn rechten doen gelden, en *thans maakt het lager onder- „wijs, lezen, schrijven en rekenen, mede deel uit* van de eigenlijke „oefening van den soldaat. Bij die manschappen (vrijwilligers in „'t stelsel van algemeenen dienstplicht), welke dit onderwijs kunnen „ontberen, kan men verder gaan; zij worden door hen te oefenen „in het geven van instructie en door uitbreiding van het onderricht „in de wapenleer voor den dienst bij het kader voorbereid, terwijl „tevens de kennis der algemeene wetenschappen, voornamelijk aard- „rijkskunde en geschiedenis, in het programma dient opgenomen. „De oefening van den soldaat heeft zodoende langzamerhand, „naast haar bijzondere militaire strekking, het karakter aangenomen „van een deel der algemeene ontwikkeling des volks.”

De schrijver wijdt nu eenige bladzijden aan de militaire korps- scholen, die in Duitschland drieërlei zijn: de regimentsscholen, de garnizoensscholen, en de onderofficiers-cursus.

De eerstvermelde komen in hoofdtrekken overeen met onze korpscholen; het zij mij echter vergund er op te wijzen, dat de waarde dier inrichtingen eigenlijk eerst haren grond vindt in den

algemeenen dienstplicht. Met het oog op die wijze van legervorming noemt Von Stein het noodig, dat het onderwijs in deze scholen gelijken tred houde met het volksonderwijs; het lageronderwijs is natuurlijk een onderdeel van het programma *dezer* inrichtingen.

De Duitse garnizoensscholen zijn bestemd tot het geven van onderricht aan de kinderen der soldaten. Zij moeten daarbij niet op militaire leest geschoeid zijn en kunnen in den regel door de volksschool vervangen worden.

De onderofficiers-cursussen, tot wetenschappelijke vorming van het kader, mogen niet anders dan voorbereiding zijn; nimmer mogen zij aanleiding geven tot bevordering van personen, die niet *aller-eerst* een tijd lang in den dienst geoefend zijn, en *practisch be-wezen* hebben voor bevordering in aanmerking te mogen komen. En zoo zijn wij genaderd tot een *question brillante* onzer Nederlandsche kriegsregeling: de militaire opleiding, d. i. de rekruteering van hen, die geroepen worden het leger te leiden en aan te voeren, het officierskorps. Ook hierbij zal ik mij bepalen tot een korte schets van hetgeen Von Stein opmerkt; nadere kennismaking wordt vooral te dezen opzichte dringend aanbevolen.

„*Niemals,*” zegt de schrijver, „*wird man aus der Natur des Menschen die organische Thatsache beseitigen, dass ein Befehl nur dann gut befolgt wird, wenn der Gehorchende die geistige Ueberlegenheit des Befehlenden anerkennt So wie die allgemeine Wehrpflicht die ganze Fülle der allgemeinen Bildung in das Heer bringt, muss der Befehlende auch Herr der letzteren sein, nicht bloss um gut befehlen zu können, sondern auch damit ihm gut gehorcht werde.*”

Naanst deze overtuiging moet een tweede beginsel erkend worden, door den schrijver reeds in den aanvang van zijn werk aangestipt: de staat moet zich groote uitgaven getroosten voor de vorming der officieren.

In de eerste plaats doet zich verder de vraag voor: hoe moet het officierskorps worden geworven? daarna: hoe moet intellectuele ontwikkeling der officieren worden onderhouden en aangeweekt; hoe moeten die officieren de bekwaamheden bekomen, die zij zullen behoeven in hoogere rangen?

Ter beantwoording der eerste vraag ontwikkelt Von Stein het volgend systeem.

De toekomstige officieren moeten op jeugdigen leeftijd aan discipline worden gewend, hoe vroeger hoe beter. Men richt dus scholen op, waar de leerlingen al aanstonds aan gestrenge militaire tucht worden onderworpen. *Die Disciplin der Knabenzeit*, zegt hij, *wird wirklich den Erwachsenen nicht schaden!* De leeftijd der leerlingen brengt echter mede, dat zij nog niet in staat zijn een keuze te doen omtrent hun toekomstigen werkkring; het *onderwijs* op deze voorbereidingsscholen mag dus nimmer een militair karakter hebben: het moet van dien aard zijn, dat de hier te doorloopen cursus aansluit bij het middelbaar onderwijs.

Een tweede phase der opleiding tot officier vormen de kadettenscholen, des noods als hoogere klasse van de eerstvermelde. Hier worden niet alleen toegelaten leerlingen uit de lagere klasse dier scholen afkomstig, doch ook andere jongelui die aan het toelatingsexamen voldeden. Dit brengt echter mede, dat ook hier vooral de leeftijd van groot belang is en deze niet te hoog moet worden gesteld.

Verlaat de adspirant, na voldoende examen, de kadettenschool, *dan wordt hij ingedeeld bij het kader* van het leger en wordt officier, *als hij* HIER den dienst heeft *geleerd*.

Tevens wordt de gelegenheid geopend buiten de kadettenscholen, bij het leger, tot officier te worden opgeleid; de eischen om officier te worden zijn dan echter *dezelfde* als die aan de eerstvermelde adspiranten te stellen, en het is tevens zaak tot zoodanige opleiding alleen die jongelui toe te laten, welke reeds een *degelijk voorloopig* onderwijs hebben genoten.

Ook voor de landweër-officiëren is een zekere militair-wetenschappelijke opleiding dringend noodzakelijk.

Inmiddels kan het niet aan twijfel onderhevig zijn, of de kunde van den officier, die pas de epaulet verwierf, kan geenszins voldoende geacht worden om hem een zelfstandig militair kommando toe te vertrouwen. Tot het behoorlijk waarnemen van zoodanig kommando behoort in de eerste plaats ondervinding, maar bovendien grondige kennis van het wezen en den werkkring der verschillende wapens, die hij in oorlogstijd gecombineerd zal moeten aanvoeren. Dit nu kan de officier wel theoretisch maar niet praktisch door eigen studie bij het wapen leeren; ter verkrijging dier kennis dienen nu de hoogere militaire scholen. Geen officier, die

de noodige theoretische kennis en algemeene ontwikkeling daartoe toont te bezitten, mag van deze gelegenheid tot verdere vorming worden uitgesloten; tot toelating moet echter geëischt worden, dat de aspirant elementaire kennis bezitte van de te bestudeeren vakken. Als regel geeft Von Stein aan, dat, ter bevordering van eenheid in het kommando, in elken staat slechts één dergelijke inrichting besta en deze zoo mogelijk verbonden worde met eene der universiteiten. „*Ieder Officier*”, zegt hij, „*soll die Fähigkeit gewinnen, Dinge und Lehrsätze auch dann vom militärischen Standpunkt zu betrachten, wenn sie in nicht militärischem Gewande vor ihn treten.*”

De hier bedoelde hoogere militaire scholen (Militär-Academiën) zijn geenszins te verwarren met de inrichtingen tot beoefening van speciale dienstvakken: ingenieurscholen, intendance-scholen, rij-scholen, enz. Het hoofddoel dezer laatste moet zijn het wetenschappelijk gehalte dier dienstvakken te verhoogen en in het leger een kern van officieren te bekomen, die, als specialiteiten hun kameraden voorgaan en steunen in de beoefening dier onmisbare onderdeelen der militaire vorming.

Von Stein wijst verder op het voordeel en den werkkring van een militair-geographisch tevens topographisch bureau, deel van den generalen staf, benevens op dat van commissiën van proefnemingen, en eindigt dit hoofdstuk met de opmerking, dat een der machtigste hulpmiddelen tot verspreiding van degelijke kennis in het leger moet gezocht worden in de uitgave van goed geredigeerde militaire tijdschriften, die, naar zijne meening, door het Departement van Oorlog behoort ondersteund te worden.

Ten slotte geeft hij een zeer volledig en allermerkwaardigst overzicht van de verschillende inrichtingen tot militaire vorming en opleiding in Duitschland, Oostenrijk en Frankrijk, en voegt daarbij eene beknopte statistieke opgave, betreffende de verhouding in de verschillende Europeesche rijken tusschen de algemeene beschaving van het volk en de kosten van het legeronderwijs.

b. De militaire administratie.

Reeds in een vroeger hoofdstuk doet Von Stein — zooals wij gezien hebben — het groote gewicht eener goed georganiseerde

intendance uitkomen. Die intendance nu, in den uitgebreidsten zin des woords, noemen wij de militaire-administratie. Zij vormt als het ware een studievak op zich zelve, dat daarom een onderdeel uitmaakt van de *leer der kriegsregeling*, dewijl het niet, zooals de eigentlijke krijgskundige vakken, het *gebruik* van het leger ten onderwerp heeft, maar de *instandhouding* en het *onderhoud* van het krijgswezen. Eene goede militaire administratie moet *gebaseerd* zijn op de *kennis* der *staathuishoudkunde*, en haar taak kan gerekend worden tot de zwaarste, die in het leger te vervullen zijn. De militaire administratie toch is niet alleen geroepen om het leger met de minste kosten van al het noodige te voorzien, — zij mag daarbij geen oogenblik uit het oog verliezen, dat de belangen van het krijgswezen steeds in harmonie gebracht moeten worden met de eischen der staathuishoudkunde. En uit hun aard zijn die belangen steeds regelrecht in strijd met hetgeen de staathuishoudkunde leert, om de eenvoudige reden, dat het leger het kapitaal *beschermt*, maar nimmer kapitaal *vormt*; met andere woorden, dat het leger overal en ten allen tijde strijdt tegen de wet der productiviteit, de basis der staathuishoudkunde. Na dit kort te hebben uiteengezet, geeft de schrijver in een veertigtal bladzijden een helder en logisch uitgewerkt overzicht van de verschillende onderdeelen van dezen gewichtigen diensttak.

Van den werkring der hoofd-bureaux, die aan het Departement van Oorlog, onder toezicht van den Minister, de begrotingen ontwerpen, ze doen ten uitvoer leggen, en die uitvoering controleren, daalt hij allengs af tot de kleinste bijzonderheden der individueele behoeften van den soldaat.

Met scherpe lijnen teekent hij de grenzen der bevoegdheid van elk administratief lichaam in het leger, vermeldt de gronden ter berekening van hetgeen het krijgswezen den staat moet en mag kosten, en beschouwt den invloed dien de dichtheid der bevolking aan de eene zijde, de wijze van legervormig aan de andere zijde op het oorlogsbudget heeft. Behoef ik het u te zeggen, dat ook hier weer de *logische slotsom* zijner beschouwingen ten voordeele van algemeenen dienstplicht spreekt?

Het gansche hoofdstuk kan ik niet beter karakteriseeren, dan door het te noemen: een leiddraad voor hem, die het nuttige

werk mocht op zich nemen, een cursus te schrijven ter opleiding van militaire intendanten. In een kort bestek is zooveel categoriesch verdeelde leerstof saamgedrongen, dat een uittreksel noodwendig zou ontaarden in dorre opsomming. Ik moet dus hier naar het werk zelf verwijzen, en vergun mij, tot aanbeveling van het onderwerp, des schrijvers eigen woorden te bezigen, waar hij zegt: „*Das Studium der wirtschaftlichen Heeresverwaltung sollte in vollem Umfange keiner Kriegsschule und die Praxis keinem Generalstab fehlen, wie es schon jetzt keiner rationellen Heeresleitung unklar ist, von welcher entscheidenden Wichtigkeit für die Armee das wirtschaftliche Leben stets war und stets bleiben wird.*”

III. *Het militaire ondersteuningswezen.*

Het is niet anders dan billijk te noemen, dat de staat, welks rustig bestaan gewaarborgd wordt door het leger, aan hen, die zich bereid verklaren hun beste krachten aan dat leger te wijden, een kommervrije toekomst verzekert. „*Staat und Volk*”, zegt Von Stein, „*empfangen die Leistung ihres Heeres; beide haben daher auch dafür zu sorgen, dass das, was für das Wohl des Ganzen geschieht, für den Einzelnen nicht zur Ursache des Verderbens wird.*”

Nu is het duidelijk, dat de degelijke uitoefening van het militaire beroep hogere fysieke eischen stelt dan die der meeste burgerbetrekkingen, terwijl daarenboven het dragen der wapenen in oorlogstijd aan verminking blootstelt. Van daar nu, dat een afzonderlijk militair ondersteuningswezen niet alleen noodig is, maar eene hoofdvoorwaarde vormt voor het bestaan van een deugdelijk leger.

Op deze gegevens zijn alle bepalingen omtrent militaire pensioenen gegrond, waarnaast in de meeste beschaafde rijken de op-richting van invalidenbuizen en de gelegenheid tot overgang in burgerlijken staatsdienst de toekomst der militairen waarborgt.

Maakt de invoering van algemeenen dienstplicht volk en leger meer en meer één, dan ziet de natie hoe langer hoe meer de groote waarde van het leger in, en daardoor ontstaan met die invoering in den regel tal van burger-vereenigingen, die zich mede ten doel stellen door *materieele* hulp de belangen van 's lands weerbaarheid te bevorderen.

De schrijver beschouwt nu achtereenvolgens de *staatsinstellingen* ten bate van den voor krijgsdienst ongeschikt geworden militair, en de *particuliere* vereenigingen, die de fysieke belangen van den soldaat behartigen.

Wat de eerstgenoemde betreft, betoogt Von Stein allereerst, hoe langzamerhand de pensioensbepalingen alle andere, met gelijk doel in het leven geroepen staatsinstellingen zullen verdringen. Invalidenhuizen en militaire-weeshuizen kunnen daar, waar zij bestaan, niet worden opgeheven; maar zij behooren niet te huis in een land, waar algemeene dienstplicht het aantal beroepssoldaten vermindert en weldra beperkt tot de kaders.

Voorts geeft hij de gronden aan, waarop een juiste pensioensberekening moet gebaseerd zijn: duur van den diensttijd, traktementsbedrag op het oogenblik der pensionering, en verminking in dienst; en doet vervolgens uitkomen hoe de dienstplichtige alleen dan recht heeft op verzorging van staatswege, wanneer in dienst bekomen wonden hem ongeschikt maken voor de uitoefening van zijn bedrijf.

Von Stein laat hierop een zeer volledig overzicht volgen van de verschillende staatsinstellingen tot waarborging der toekomst van de militairen in Oostenrijk, Duitschland en Frankrijk, en wijdt daarna nog eenige bladzijden aan de particuliere vereenigingen met dergelijk doel opgericht, te weten:

1°. vereenigingen tot financieele tegemoetkoming der officieren, en

2°. vereenigingen tot hulp aan zieke en gewonde militairen in oorlogstijd.

Wat de eerste betreft, zij ontleenen hun grond aan de omstandigheid dat de officier, die soms geringe middelen heeft, toch een zekeren stand moet ophouden, zal hij zijn prestige tegenover zijne minderen naar den eisch handhaven; zij geven den officier eensdeels gelegenheid tegen lage interesten geld op te nemen, anderdeels werken zij als maatschappij van levensverzekering. Zij vertegenwoordigen in het leger de macht der coöperatie, die eerst in de laatste jaren in de burgermaatschappij — sinds eenigen tijd ook in Nederland — bestemde vormen aannam, en op dit oogenblik nog in staat van wording verkeert, doch meer en meer

blijkt te zijn het begin eener groote toekomst. Ook in het militaire ligt dit veld thans nagenoeg braak; dáár, waar de bedoelde vereenigingen tot stand kwamen (bij ons b. v. de vereeniging tot onderlinge ondersteuning ingeval van overlijden), hebben zij al aanstonds goed gewerkt, en volgens Von Stein lijdt het geen twijfel, of na verloop van enkele jaren zal ook voor de materieele belangen van het leger de coöperatie blijken te zijn één der machtigste hefboomen, een onmisbare factor.

Over de vereenigingen tot hulp aan zieke en gewonde militairen in oorlogstijd behoef ik niet uit te wijden; de internationale instelling van het Roode kruis, met haar lofwaardig streven, haar groote resultaten en haar niet te ontkennen fouten, is zoo algemeen bekend, dat ik te dien opzichte Von Stein's korte beschouwing niet behoef weer te geven.

Ik ben gekomen aan het einde mijner taak.

Is het mij gelukt u, overeenkomstig mijn wensch, de waarde van Von Stein's geschrift bij benadering te doen vermoeden? Ik hoop het van harte! Werkelijk, de lectuur van het bedoelde geschrift is zeer aanbevelenswaard. Mij dunkt het is niet te betwijfelen of de schrijver, thans professor aan de Universiteit te Weenen, moet zelf militair geweest zijn; het geheel ademt een frisschen practischen militairen geest; maar bovenal, — ofschoon, naar ik meen, niet in nauwe familiebetrekking tot den grooten Von Stein der Duitsche vrijheidsoorlogen, — de schrijver doet den naam van dien edelen kampvechter voor Duitschlands nationaliteit eer aan; hij toont ten volle te begrijpen en te voelen, wat een onzer grootste hedendaagsche dichters onlangs zoo kernachtig uitdrukte met de woorden:

„Het vaderland blijft leven

„In 't hart van 't volk, zoolang dat harte slaat,

„Zoolang de kracht tot sterven is gebleven

„En nog één man bij 't oude vaandel staat.....”

Bij een mijner vele pogingen om een geschikt onderwerp te treffen voor de heden door mij vervulde spreekbeurt, vestigde ik een oogenblik mijne aandacht op den Anglo-Russischen inval in Noord-Holland in 1794. Bij die gelegenheid kwam mij onder meer de geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen door Mr. J. C.

De Jonge onder de oogen, naar aanleiding der treurige overgave van 'slands eskader bij *de Vlieter*.

Nadat de schrijver heeft doen uitkomen, dat hij, getrouw aan zijne roeping van geschiedschrijver, nòch als verdediger nòch als beschuldiger in deze nangelegenheid wenscht op te treden, gaat hij na aan welke oorzaken die overgave is toe te schrijven.

„De overtuiging,” zegt hij, „die de Schout-bij-nacht (Story), „en, naar het schijnt ook de meeste kapiteinen, reeds bij de eerste „verschijning der Britten, verkregen, zoo van 's vijands overmacht „als van de volstreckte onmogelijkheid om hem behoorlijk het hoofd „te kunnen bieden of te ontwijken, schijnt eenen noodlottigen in- „vloed op het gemoed, de besluiten en de handelwijs van Story „gehad en bij hem en de meeste scheepsbevelhebbers die kracht „van geest verzwakt te hebben, welke zij vermoedelijk onder andere „omstandigheden zouden getoond hebben.”

In die woorden ligt een gulden les en een ernstige waarschuwing voor de Nederlandsche natie. Is het een fout in den veldheer zijn vijand gering te schatten, veel grooter is de schuld der natie, die door zich zelve niet op den rechten prijs te stellen, den nabuur tot overmoed tergt. Wie zich zelf declineert, verdient niet de sympathie van anderen! Een klein land loopt gevaar, als het in oorlog komt, een overmachtigen vijand tegen zich te zien optreden. De opofferingen in geval van oorlog zullen dientengevolge voor een klein land betrekkelijk steeds grooter zijn dan voor een machtigen staat; en juist daarom heeft voor Nederland de basis van *Von Steins* werk, — *Staat en leger één*, — zoo groote waarde.

Een onzer volksvertegenwoordigers heeft het onlangs zoo juist herinnerd: „het is niet de vraag *kan* Nederland verdedigd worden, „maar *moet* Nederland verdedigd worden?”

Ontegenzeggelijk, *ja!*

Welnu, Von Stein wijst ons den weg . . . laat ons voortdurend streven naar een legerinrichting, die het mogelijk maakt in de ure des gevaars *alles an alles zu setzen*, dan M.H. zal Nederland ook verdedigd worden.

De VOORZITTER betuigt den heer Six den dank der Vergadering voor zijne belangrijke verhandeling. In den aanvang heeft de spre-

ker de vrees te kennen gegeven, dat hij misschien zou toonen een onge oefend jager te zijn; de jager heeft evenwel een goed stuk wild geschoten.

De beraadslaging wordt geopend over de verhandeling van den heer Six.

De heer VAN DER BURG heeft met het meeste genoegen den spreker heden avond gevolgd, doch hij verschilt omtrent één punt zoozeer in opvatting met den heer Six, dat hij hierover gaarne een enkel woord wenscht te spreken. Het betreft de beteekenis van de uitdrukking *geschäftliche-Gehorsam*. De heer Six was van meening dat de beteekenis kon worden wedergegeven door de verhouding van den knecht tot den heer. De uitdrukking *geschäftlich-Gehorsam* zou, naar mijne meening, in algemeenen zin aldus kunnen worden weergegeven: het naleven der bepalingen, die in iederen stand of werkkring de verhouding aangeven van den ondergeschikte tot den lastgever. De bepalingen toch, die de verhouding aangeven van den knecht tot den heer, zijn zoo geheel afhankelijk van de individueele opvatting, dat men met die bepalingen alleen een boekdeel zou kunnen vullen. Een aantal voorbeelden uit het dagelijksche leven zouden bovendien kunnen aangevoerd worden om te bewijzen dat deze laatste bepalingen niet nageleefd, en ook door geen wettelijke bepalingen tot de naleving gedwongen kan worden. In zuiver militairen zin moet onder *geschäftliche Gehorsam* verstaan worden: *onderwerping aan de krijgslucht*. Hechten wij die beteekenis aan de uitdrukking, dan zal, met het oog op de verschillende standen die in het leger zijn vertegenwoordigd, de zuivere opvatting der beteekenis afhankelijk zijn van de mate van opvoeding en beschaving die de verschillende elementen in het leger genoten hebben. De zeer wel opgevoeden, zij die reeds in de jeugd een goed begrip ontvangen hebben van gehoorzaamheid en eerbied voor de wetten, zijn het krachtigste element in het leger. Met hen heeft men de minste moeite om de krijgslucht te doen naleven. De minder goed opgevoeden, zij die een voor den militair onbegrijpelijk onafhankelijkheidsgevoel bezitten, zijn alleen door een ijzeren wil tot het *geschäftlich-gehorsam* te brengen. De minst opgevoeden daarentegen, de zeer laag ont-

wikkelden, de plattelandsbewoners bijv. vormen het element in het leger, dat juist door de lagere ontwikkeling een zoodanigen eerbied heeft voor meer ontwikkelden en beter opgevoeden, dat het geschäftlich-gehorsam wordt opgevat in den zin, zooals dit door den militair gewenscht wordt.

Het zou mij aangenaam zijn te vernemen of de heer Six er genoeg mede kan nemen zijne opvatting van de bedoelde uitdrukking te doen plaats maken voor de mijne, of wel voor eene betere, die wellicht door andere leden tegenover de mijne zal worden gesteld.

De heer VAN TUERENHOUT. De heer Six heeft in zijne verhandeling van heden avond zeker terecht de opmerking gemaakt, dat het werk van Von Stein stof te over levert voor leerrijke beschouwingen. Het zij mij vergund reeds dadelijk uit dat belangrijk geschrift, waarvan spreker ons op zoo verdienstelijke wijze een overzicht heeft gegeven, een enkel punt te releveeren en daaraan eenige beschouwingen, ook voor ons land toepasselijk, vast te knoopen.

Een der groote beginselen van Von Stein is, dat de staatswetenschappen steeds onvolkomen zullen zijn, zoolang daarbij niet is opgenomen de leer van het krijgswezen; dat eene leer van het krijgswezen, of van de kriegsregeling, buiten verband met de staatswetenschappen steeds beginselloos zal zijn. „*Eine Staatswissenschaft ohne Lehre vom Heerwesen ist ewig unvollständig; eine Lehre vom Heerwesen ohne Staatswissenschaft ist stets principlos.*”

„Daarom moet de kennis van het krijgswezen *in algemeene trekken* een integreerend deel zijn van het algemeen onderwijs, en een ieder die bestemd is eene of andere openbare betrekking te vervullen, moet ook in dit vak blijken van bekwaamheid hebben afgelegd. „Even als de staat, waar de krijgswetenschap den hoogsten trap van ontwikkeling heeft bereikt, het beste leger zal hebben, zoo zal de staat, waar de kennis en de leer van het krijgswezen systematisch in het geheele stelsel van onderwijs is opgenomen, sterk zijn door het bezit van het beste krijgswezen.”

Ik geloof niet dat de juistheid dezer stelling betwistbaar is en hoewel tot op den huidigen dag, voor zoover mij bekend, nog in geen enkel land het hier aangegeven beginsel werd in practijk gebracht, twijfel ik er niet aan, of er zal een tijd komen, dat de

leer van het krijgswezen ook bij ons tot de vakken van onderwijs, althans aan de middelbare en hogere instellingen behoort. Dit zal evenwel niet geschieden, zoolang de faculteit om zich in den krijgsdienst te doen vervangen blijft bestaan. Von Stein zegt het reeds op de eerste bladzijde van zijn hoogst belangrijk werk: „Zoolang die faculteit niet is weggenomen, staat het leger daar als een lichaam buiten het volk; zoolang boezemt het geen belangstelling in dan als kostbaar element, dat men liefst geheel zou missen, en waaraan men dus bij voorkeur zoo min mogelijk ten koste legt. Die toestand wordt onhoudbaar, zoodra de dienstplicht identiek wordt met het staatsburgerschap, en de verplichtingen van het volk ten opzichte van den staat zich verder uitstrekken dan tot het toestaan van gelden en rekruten.” Het geheele wezen van het leger verandert door de invoering van verplichten krijgsdienst, en Von Stein noemt die verandering „wellicht de grootste, in hare consequenties alle andere overtreffende daadzaak onzer eeuw.”

Ik wil omtrent dit punt thans niet verder uitweiden, maar er hier op wijzen, hoe ook evenzeer zij, die geroepen kunnen worden tot het bekleeden van hogere militaire rangen, met de gronden der staatswetenschappen behooren bekend te zijn; met andere woorden, dat de beginselen dier wetenschappen bepaaldelijk onder de vakken van het militair onderwijs eene plaats moeten innemen. Dit is bij ons tot nog toe niet het geval. Echter geloof ik niet, dat wij in dit opzicht zoozeer bij andere naties achterstaan. Onlangs trof mij in eene beoordeeling van het werk van den kapitein Den Beer Poortugaal over het oorlogsrecht, door Mr. H. Van der Hoeven, de volgende uitdrukking: „Immers, hoe ongelooflijk het „ook moge klinken, „oorlogsrecht” behoort niet tot de vakken „waarin onze Nederlandsche officieren onderwijs hebben genoten. „Ze zijn in dit opzicht opgeleid als ware vredes-militairen, — de „meesten hebben nooit iets van oorlogsrecht gehoord.” Dit mag waar zijn over 't algemeen; in zooverre echter is 't minder juist, dat aan de officieren, die het voorrecht genieten van de lessen aan de stafschool te kunnen bijwonen, wel degelijk onderwijs wordt gegeven in die wetenschap (1) en wel door den heer Den Beer

(1) Deze beschouwingen hebben slechts betrekking op de bestaande instellingen

Poortugaal zelf, die door het schrijven van het hiervoren bedoeld werk 't afdoende bewijs heeft geleverd, in hoe hooge mate hij voor die taak berekend is.

Ik moet onderstellen, dat wij in dit opzicht vooruit zijn bij de Deutsche officieren, wier opleiding toch terecht algemeen als uitstekend wordt beschouwd. Ik heb ten minste niet gevonden, dat „oorlogsrecht,” zelfs bij de hoogste Deutsche militaire inrichting van onderwijs, de *Kriegs-Academie*, onder de leervakken voorkomt.

Wil men zich over dergelijke zaken verbazen, dan geloof ik dat er nog stof genoeg tot verbazing is te vinden ook bij de inrichting van ons openbaar onderwijs; of is 't niet vreemd te achten, dat zelfs aan eene hoogere burgerschool met driejarigen cursus geen onderricht behoeft te worden gegeven in de gronden van de gemeente-, provinciale- en staatsinrichting van Nederland, en dat omtrent ons burgerlijk wetboek en onze wetboeken van burgerlijke rechtsvordering, strafvordering en strafrecht op geen der instellingen van middelbaar onderwijs zelfs ook maar de meest algemeene begrippen worden gelcerd? Die zullen toch wel iederen staatsburger te stude kunnen komen, en hoezeer ik ook toejuich het onderricht in delfstof-, plant-, aard- en dierkunde b. v., rijst toch de vraag of eenige begrippen omtrent die andere wetenschappen niet van meer practisch nut zouden wezen.

Oostenrijk, het land van Von Stein, is de staat, die het voorbeeld heeft gegeven om een gedeelte zijner officieren te doen onderrichten in de staatswetenschappen, en gerustelijk mag worden aangenomen, dat die maatregel een gevolg is der invoering van verplichten krijgsdienst.

„Vijf jaren geleden,” zoo verhaalt ons dr. Neumann, *K. K. Regierungsrath, Professor* enz., in de voorrede van zijn ten vorigen jare verschenen werk: *Volkswirtschaftslehre mit besonderer Anwendung auf Heerwesen u. Militärverwaltung* — „vijf jaren geleden besloot het Ministerie van Oorlog de nieuwe aëra van het krijgswesen ook daardoor in te wijden, dat het vakken bij het militair onderwijs opnam, welker verband met den militairen werkkring toen door velen betwijfeld, door nog meer personen geheel ont-
tot opleiding en verdere militaire vorming der officieren, niet op de wetenschappelijke bijeenkomsten.

kend werd. Naast het staats- en volkenrecht werd de staathuishoudkunde die opname waardig geoordeeld en mij de eervolle taak opgedragen, deze laatste wetenschap aan de K. K. Krijgsschool te behandelen.

„Spoedig werd een meer streng administratief en economisch onderwijs voor de Intendance en den Generalen Staf zoo algemeen als noodzakelijk erkend, dat hetgeen velen wellicht als een bloote proef beschouwd hadden, tot een duurzame instelling werd. Het onderwijs in de staathuishoudkunde bleef niet slechts tot heden bestaan aan de Militaire Academie te Wiener-Neustadt en aan de Krijgsschool, maar werd ook aan de hogere technische militaircursussen (*K. K. Artillerie- en Genie-Cours*) ingevoerd en als een der gewichtigste leervakken aan den in 1870 opgerichten *K. K. Intendanz-Cours* erkend.”

Moge Oostenrijks voorbeeld in deze recht spoedig ook hier te lande worden gevolgd; dit toch is mogelijk ook zonder verplichten dienst, en waarlijk, de leer van het krijgswezen en de staathuishoudkunde vooral staan in zoo onafscheidbaar verband, grijpen alom zoozeer in elkander, dat de eerste met recht zonder de laatste *principlos* is te noemen. Om dit met betrekking tot een enkel punt aan te toonen, wil ik uit tal van onderwerpen de quaestie der legervorming kiezen. Ik hoop dat de heeren mij die keuze zullen ten goede houden en mij niet van eentoonigheid beschuldigen, wanneer ik steeds door weer op diezelfde quaestie terugkom. Het vraagstuk der legervorming toch is het gewichtigste vraagstuk van de leer van het krijgswezen, de grondslag van het gebouw ook onzer defensie. Ik heb de vaste overtuiging dat het eenmaal voor ons land, even als thans reeds voor de meeste Europeesche staten het geval is, in den geest van verplichten krijgsdienst zal worden beslist; doch het tijdstip, waarop dit zal geschieden, is een zaak van het hoogste belang. Zoo ooit dan geloof ik, dat het gezegde: *frappez, frappez fort, mais surtout frappez toujours!* mag worden toegepast om binnen den kortst mogelijken tijd bij de natie de overtuiging te vestigen van de noodzakelijkheid der invoering van dit alles beheerschend beginsel. Van welke zijde de zaak ook wordt gezien, altijd komt men tot het besluit van die noodzakelijkheid en juist daarom kan men het vraagstuk der legervorming altijd gerust tot voorbeeld nemen.

Het begrip van de werking der *verdeeling van arbeid* maakt sedert de tijden van de Britsche economisten Petty en Adam Smith een der gewichtigste fundamenteele waarheden der staathuishoudkunde uit. Die verdeeling van arbeid is niet slechts op maatschappelijk gebied de meest belangrijke factor; maar ook de voortschrijdende ontwikkeling der organische vorming in het planten- en dierenrijk is van haar afhankelijk (zie omtrent dit onderwerp Darwin's werk „Over het ontstaan der soorten.”) Nog dezen winter hadden wij het voorrecht een keurige verhandeling te hooren over den invloed, dien het beginsel van verdeeling van arbeid ook ten opzichte van het leger hebben moet en, hoewel ik dien invloed niet in zoo hooge mate geldend acht als de toenmalige spreker, de heer Drabbe (*Over het leger in den staat en in de maatschappij*), zoo is het toch zeker, dat het leger aan de wet van verdeeling van arbeid onderworpen is.

De spreker van heden avond heeft ons er b. v. op gewezen, hoe daaruit voortvloeit het bestaan van de verschillende wapensoorten. Laat ons thans even nagaan, in hoeverre de *algemeene weerplicht*, een begrip, dat niet overeenstemt met het beginsel van *verdeeling van arbeid*, en een krijgswezen, dat *algemeen en weerplicht* tot grondslag heeft, volgens het gevoelen van dr. Neumann met de eischen der staathuishoudkunde zijn overeen te brengen.

„De *historische argumenten*,” zegt die staathuishoudkundige (blz. 304), „die men ten gunste der beroepslegers (legers geheel samengesteld uit mannen, die van den krijgsmansstand hun beroep maken) zou willen aanvoeren, zijn gemakkelijk te weerleggen. Hoogstens in het eerste begin der statenvorming, toen een afzonderlijke krijgskaste bestond, kan er met grond sprake zijn van verband tusschen arbeidsverdeeling, beroepskeuze en wapendienst; later vindt men dit verband niet meer terug. Het bestond noch bij de classieke volkeren der oudheid, waar ieder staatsburger wapenplichtig en dus het leger een echt volksleger was, noch in het begin der middeleeuwen, toen de wapenplicht tot de attributen van elken vrijen man behoorde. Toen in de latere feodaal-staten de wapenplicht een der verplichtingen van de groote en kleine leeu mannen werd, was aan deze instelling het begrip van arbeidsverdeeling ten eenenmale vreemd en dit geldt voor den geheelen

bloeitijd van het ridderwezen. Evenmin heeft de arbeidsverdeeling iets gemeen met de in de 13^e en 14^e eeuw verschijnende geworven legers van allerlei aard of met de weder een paar eeuwen later optredende staande legers. Zij zijn ontstaan ten gevolge van gebrek aan patriotisme en nationalen geest, onthouding van de natie aan de krijgsondernemingen der vorsten, van het misbruik, dat deze maakten van de legers tot bereiking van persoonlijke doeleinden vaak tegen het eigen volk.

„ Uit al deze fasen der historische ontwikkeling van het krijgswezen is dus geen argument te trekken, dat het beginsel van arbeidsverdeeling ooit tot grondslag van eenig weersysteem heeft gestrekt. Bovendien vertegenwoordigen de ook thans nog bestaande *beroepslegers* dit beginsel slechts schijubaar en zeer onvolledig. Alleen toch de officiersstand wijdde den arbeid van zijn geheele leven aan den wapendienst; de soldaat echter, de groote massa van het leger, was slechts een korteren of langeren tijd onder de wapenen, juist lang genoeg om zijn burgerlijk beroep te verleen. Ook het beroepsleger was dus, van uit het standpunt van arbeidsverdeeling beschouwd, een halfheid.

„ Houden de historische argumenten, die in dit opzicht tegen algemeenen weerplicht zouden zijn aan te voeren, geen steek, ditzelfde geldt van de maatschappelijke gronden. De verdeeling van arbeid mag, van welk ontwijfelbaar nut zij ook op het gebied van weerbaarheid zou kunnen wezen, toch nimmer zoover worden gedreven, dat daardoor het staatsbelang zou worden geschaad; dit gevaar echter is te wachten, wanneer de verdediging en handhaving der integriteit slechts de plicht is van enkelen, en wanneer de zin van het *geheele* volk voor deze levensvoorwaarde van den staat wordt onderdrukt.” Hier gelden de woorden van Roscher (*National Oeconomie*). *Es ist darum keine Inconsequenz, vielmehr ein tiefes Bedürfniss, wenn gerade auf den höchsten Culturstufen, nebst manchen anderen Rückschritten der Arbeitstheilung, auch dieser verlangt wird. Die allgemeine Wehrpflicht, die mancherlei politischen und communalen Nebengeschäfte des Bürgers, die Theilnahme der Wohlhabenden an der unmittelbaren Armenpflege: das sind alles, materialistisch berechnet, grosse Zeitverschwendungen; die strengere Arbeitstheilung würde uns vielleicht technisch vollkommenere Leistungen*

mit geringerem, wirtschaftlichen Aufwand verbürgen. Aber wehe dem Volke, wo nur die Juristen ausgebildetes Rechtsgefühl, nur die Beamten politischen Sinn, d. h. ausgebildeten Patriotismus, nur das stehende Heer kriegerischen Muth, nur die Geistlichen religiöses Bewusstsein haben.

„Behalve de gevaren, verknocht aan een atomische splitsing van het stantsorganisme,” zegt wijders nog Prof. Neumann, „mag de arbeidsverdeeling niet worden toegepast op het weerstelsel, omdat niet altijd dezelfde militaire krachten noodig zijn: de instandhouding van werkelijk voldoende staande legers vordert een zoo groot duurzaam verbruik van arbeidsvermogen en van kapitaal, dat de daaruit voortspruitende financieele offers verreweg overtreffen de winst, die uit de toepassing van het beginsel van arbeidsverdeeling zou voortvloeien.”

De bewering, dat wij immers *algemeenen weerplicht* hebben, dat in de ure des gevaars elk Nederlander de wapenen zal opvatten voor de verdediging van zijn geboortegrond en van zijn heiligste rechten, eischt in een vergadering als deze wel geen nadere bespreking. Wij allen toch zijn gewis ten volle overtuigd van de waarheid der stelling, dat in den tegenwoordigen tijd algemeene weerplicht zonder algemeenen oefenplicht (1) is een ijdel woord, een holle klank.

De vorenstaande beschouwing levert, zooals ik reeds zeide, al weer een bewijs te meer voor de noodzakelijkheid van algemeenen weerplicht in den zin van persoonlijk verplichten dienst. Hoe men die zaak ook beschouwt, op welk standpunt men zich ook plaatst, altijd wordt men onvermijdelijk tot die noodzakelijkheid teruggevoerd. Schreef de Kolonel Stoffel eenmaal aan Keizer Napoleon III, dat Hamburger of Bremer kooplui hem, na opgedane ervaring, hadden verklaard zich zeer goed te kunnen vereenigen met het denkbeeld, dat hunne zonen een jaar zouden moeten dienen; men kan thans in de couranten lezen, dat men in Rusland de beste verwachtingen koestert van den invloed der nieuwe wijze van legervorming op de algemeene volksontwikkeling. Niet alleen uit een militair oogpunt, maar ook uit een oogpunt van algemeene volksontwikkeling; ook, wij hoorden het heden avond,

(1) *Algemeene oefenplicht* namelijk *persoonlijk verplichte militaire oefening*.

uit een economisch oogpunt is algemeene weerplicht in allen deele als een gezond begrip te verdedigen. In geen der landen, waar thans zoogenaamde algemeene dienstplicht bestaat, hoort men klagen over groote bezwaren, die daarvan het gevolg zijn. Die bezwaren worden alleen breed uitgemeten in landen, als België en het onze, waar die instelling niet bestaat. Ik verklaarde 't reeds Mijne Heeren, geen oogenblik wanhoop ik er aan, of dit gezonde beginsel zal ook eenmaal bij ons ingang vinden; de vraag is voor mij slechts, *wanneer* dit zal geschieden. *En juist op het wanneer komt het aan.* Het is een quaestie van het hoogste belang, of wij er een jaar vroeger of later toe komen, en daarom beschouw ik 't als een dure plicht voor elk, die van de noodzakelijkheid van den persoonlijk verplichten dienst overtuigd is, om 't zijne bij te brengen tot verspreiding van het besef dier noodzakelijkheid. Laat ons daartoe allen medewerken, elk in zijn kring en voor zooveel hem mogelijk is!

De heer JEEKEL heeft in lang het genoegen niet gehad de vergaderingen der Vereeniging bij te wonen. De zuiver militaire onderwerpen daar in den laatsten tijd behandeld, trokken hem als burgerman minder aan. Daarenboven, hij kon de verhandelingen lezen. Uit hoofde van het gewichtig onderwerp dat dezen avond zou besproken worden, wilde hij zich het genoegen niet ontfeggen hier te komen en hij betreurt het niet. Evenwel had spreker zich met de hoop gevleid, dat de heer Six de kriegsregeling in verband zou hebben beschouwd tot *onze* staatsregeling. Door Von Stein te volgen, heeft hij meer de *Duitsche toestanden* voor oogen gehad. Intusschen heeft de heer Six hier en daar ook gelet op onze toestanden. Zoo meende hij dat de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dien hij verweet dat zij aan onze verdedigbaarheid twijfelden, wel tot andere gedachten zouden komen als zij Von Stein's werk zouden lezen. Nu heeft de heer Six wel de regeling van het kriegswezen *in verband met de staatsleer* besproken, maar daardoor volstrekt niet *de verdedigbaarheid des lands* aangetoond. Daarom trent zal noch in de verhandeling van den heer Six, noch in Von Stein's werk voor de leden der Tweede Kamer eenig licht opgaan. Wel zal van eene goede kriegsregeling de verdedigbaarheid des lands afhangen, maar onze staatsleer omtrent de kriegsregeling is nergens anders

te vinden dan in de Grondwet, Achtste Hoofdstuk, *Van de defensie*.

Spreker meent toch dat men den heer Six dankbaar moet zijn, dat hij dien wanklaak in het Nederlandsch Parlement gehoord, dat wij ons niet kunnen verdedigen, heeft gebrandmerkt. Hij geloofst intusschen dat de heer Six wel wat ver gaat, indien hij aan *de Tweede Kamer* een verwijt maakt daarvan, dat een of ander harer leden aan die verdedigbaarheid twijfelt. Men kan toch niet beweren, dat één lid de meening eener geheele partij vertegenwoordigt. Partij is afgeleid van *pars*, dat in een gedeelte; partij is dus een gedeelte van het volk. Staatskunde is de leer hoe de menschen, tot een staat vereenigd, geregeerd moeten worden. Staatskundige partijen zijn gedeelten van het volk, waarvan de eene wil dat op deze, de andere op gene wijze zal geregeerd worden; dus zijn de staatskundige partijen op het volk gegrond. Derhalve kan het aan de geheele Kamer niet verweten worden, als een individu zich een ongunstig denkbild vormt over de verdedigbaarheid des lands. De Kamer oordeelt, meent spreker, door het mager vestingwetje dat zij heeft aangenomen, dat wij toch wel in staat zijn om ons te verdedigen.

Spreker komt nu tot hetgeen de heer Six heeft aangehaald uit het werk van Von Stein over de improductiviteit van het leger.

Welke onderwerpen van onze staatshuishouding zijn eigenlijk productief? Spreker zondert natuurlijk onzen kruidenierswinkel in Indië uit! Spreker gaat de Hoofdstukken onzer staatsbegrooting na: Huis der Konings? Hooge Collegiën van Staat? Buitenlandsche Zaken? Binnenlandsche Zaken?

Bij Binnenlandsche Zaken heeft men het onderwijs, dat in zekeren zin productief is, want de daaraan bestede uitgaven geven ontwikkeling; maar zoo geven de uitgaven voor het krijgswezen verdediging. Het Departement van Justitie geeft ons recht, maar voortbrenging kan spreker er niet vinden. Finantiën doet ons veel betalen en heeft slechts een enkel productief onderdeel, het postwezen; op de telegrafie komen wij weder te kort. Zoo zou spreker de geheele staatshuishouding kunnen nagaan, en dan wenschte hij wel dat iemand hem eens aanwees wat productief is. Hij zal er altijd voor strijden, dat leger en marine niets minder productief zijn dan iedere andere tak van bestuur en evenveel recht van bestaan hebben.

Spreker zou met cijfers kunnen aantonen, dat de uitgaven voor leger en marine niet op zijn spaarzaamst — zooals dezen avond gezegd is — maar op zijn zuinigst worden beheerd. Nu hij tot het burgerlijke leven is teruggekeerd, is het hem nog meer in het oog gevallen dan vroeger. Hij heeft gewoond in een huis van de marine dat niet veel bijzonders was, en nu ziet hij, als ingenieurs een bureau moeten hebben, een paleis verrijzen. Hij ziet niet in, waarom het eene Departement, dat ook niet productief is, zulke prachtige gebouwen behoeft, en de militairen, onder een ander Departement resorteerende, zoo slecht gehuisvest moeten zijn.

Productie is voortbrenging. Wat men nu eigenlijk wil dat voortgebracht zal worden, weet spreker niet; niemand heeft hem dat ook kunnen oplossen. Natuurlijk zondert hij de koffie en suiker in Indië uit.

Wil men winst maken met het leger, dan moeten wij een veroveringsrijk worden en milliarden gaan halen.

Ten slotte wil spreker nog een enkel woord in het midden brengen naar aanleiding van hetgeen de heer Six gezegd heeft, en wel vooreerst dat de legeraanvoering bij den koning berust. De heer Jeekel gaat dit met stilzwijgen voorbij, maar dan volgt de verantwoordelijke Minister van Oorlog. Nu wenscht de heer Jeekel te weten wat een verantwoordelijk minister is. Daar wordt wel in de Grondwet van gesproken, maar wij missen nog altijd (de toepassing van) „de wet op die verantwoordelijkheid, en men heeft zaken zien gebeuren, waar men met zijn verstand niet bij kan. Als er oorlog komt laat men den Minister gaan, zonder hem ter verantwoording te roepen.

De heer ROBIDÉ VAN DER AA gelooft, dat de leden dezer vergadering, die het belangrijke werk van Von Stein nog niet kenden, gaarne met hem zullen verklaren, dat zij er aan de hand van den heer Six, die zulk een bevattelijk overzicht van dit geschrift gegeven heeft, met groot genoegen kennis mede gemaakt hebben. Het is werkelijk eene zaak van gewicht, dat de leer der krijgsgeregeling beschouwd worde in verband met de staatswetenschappen in het algemeen, en het moet zeer nuttig en goed genoemd worden, dat zoo iets ter sprake komt in een land als het onze, waar zich

stemmen verheven hebben (het mogen er dan, gelijk de laatste spreker opmerkte, slechts enkele geweest zijn), die ons land als onverdedigbaar voorstelden.

Spreker geloofst dat ieder volk, dat zich gevoelt als een eigen nationaliteit, ook geroepen is die te verdedigen en te handhaven. Dit is in het leven van volkeren en staten de *struggle for life*, waarvan Darwin ten aanzien der dierenwereld het hooge gewicht heeft in het licht gesteld. Het volk, dat wanhoopt aan de mogelijkheid om zijn zelfstandig bestaan te verdedigen, schraapt zich zelve uit de rij der volken.

Men kan er derhalve niet genoeg op wijzen, dat eene goede regeling van het krijgswezen te beschouwen is als een onderdeel van de staatswetenschap in het algemeen. Dit zal ten aanzien van bijna iederen staat het geval zijn, *bijna iederen staat*, omdat niet iedere staat daaraan behoefte heeft. Een staat bijv., die niet aan de zee grenst, behoeft geene marine. Wanneer de Australische koloniën van Engeland eenmaal, even als thans de Vereenigde Staten, eene afzonderlijke republiek vormen, zullen zij geen eigenlijk leger noodig hebben, maar slechts schutterij om te waken tegen binnenlandsche onlusten.

De heer Six heeft ten aanzien van onderscheidene punten in het werk van Von Stein het belang aangewezen, dat zij ook voor ons land hebben, maar hier en daar had hij misschien meer het verschil kunnen aanwijzen tusschen toestanden, die door Von Stein behandeld worden, en die hier te lande niet bestaan. Spreker heeft daarbij niet het oog op de quaestie van algemeenen dienstplicht, want ofschoon bij ons nog geen algemeene dienstplicht bestaat, is toch de meening verdedigbaar, dat in den tegenwoordigen tijd een goed leger ondenkbaar is zonder dien algemeenen dienstplicht.

Op enkele punten van verschil wenscht spreker nu nog de aandacht te vestigen. Vooreerst de vertaling van den titel. De Duitsche titel luidt: „*Lehre vom Heerwesen*” terwijl de heer Six spreekt van: „*krijgsregeling*.” Wanneer de door den heer Six gebezigde uitdrukking moet gelden als vertaling voor den titel, dan is die vertaling minder juist, want met *Heerwesen* bedoelt men alleen de landmacht en daarover spreekt Von Stein ook alleen in zijn

werk. Toch is de keuze van het woord *krijgsregeling* volkomen te rechtvaardigen, wanneer men het krijgswezen beschouwt als een onderdeel der staatswetenschap, daar onder het krijgswezen niet alleen begrepen is de landmacht, maar ook, althans zooveel betreft aan de zee gelegen landen, de zeemacht.

Spreker wenscht daarop vooral te wijzen, omdat men bij invoering van den algemeenen dienstplicht, waarvoor hij zeer gestemd is, ook op de marine mocht letten, dewijl deze altijd deel zal uitmaken van de verdediging des lands. Spreker heeft het oog hierbij niet op de zeemacht in Indië of op actieve marine, maar op de voor de verdediging van het land zelf benoodigde oorlogschepen. Bij invoering van den algemeenen dienstplicht zal men, om deze verdedigingsvaartuigen te bemannen, of eene soort van *conscription maritime* moeten invoeren, zooals die in Frankrijk bestaat, die rust op de aan zee gelegen gemeenten, of door eenige verlichting in den dienstdtijd, zooals nu reeds in de bestaande militiewet geschiedt, het vereischte aantal matrozen verkrijgen.

Spreker wenscht nu nog aan te toonen, waar de heer Six, bij het bespreken van Duitsche toestanden, niet heeft opgemerkt, dat zij van de onze verschillen.

Zoo heeft de heer Six medegedeeld, dat in Duitschland de beste soldaten uit den landbouwersstand komen. Dit kan ook bij ons worden gezegd. Dat evenwel, zooals de heer Six daarbij voegde, zulk een soldaat uit den landbouwersstand gaarne duurzaam zou blijven dienen, omdat hij als jongere zoon op de landhoeve eene ondergeschikte rol moet vervullen, kan waar zijn in een toestand gelijk die nog in vele deelen van Duitschland bestaat, maar niet bij ons, waar, volgens het burgerlijk recht de goederen gelijk verdeeld worden onder de kinderen.

Wat de rechtspleging aangaat, doet spreker opmerken dat onze *raden van eer* geheel verschillen in aard van het Duitsche *Ehrengericht*, waarop Von Stein doelt. Zoover spreker bekend is, bestaat bij geen ander leger dan het onze eene instelling, zoo als onze raden van eer of onderzoek. Voor deze toch staat de officier te recht, die zich door voortdurend schulden maken of andere laakwaardige handelingen den naam van officier onwaardig maakt, zonder dat hij een misdrijf gepleegd heeft, waarvoor hij volgens de krijgswet strafbaar

zou zijn. De Duitsche militaire eegerichten zijn alleen ter voorkoming en ter regeling der duels, en hebben dus alleen te oordeelen over persoonlijke beleedigingen. Zij kunnen geheel vervallen, wanneer het duel, dat geheel verouderd middeneeuwsch gebruik, uit de mode komt. Spreker is ook daarom een voorstander van algemeenen dienstplicht, omdat de burger onder de wapens goede begrippen van orde en tucht zal aanleeren. Dat er nu en dan nog altijd duels plaats hebben en men daardoor uit een misplaatst gevoel van eer zijn medemensch moedwillig verwondt of doodt, is iets slechts, dat de burgermaatschappij van den militairen stand heeft overgenomen. Deze verkeerde gewoonte zal weldra geheel in onbruik raken, zoodra de beroepsmilitairen daarvan afstand doen, vooral zoodra het Ministerie van Oorlog niet meer, gelijk tot dusverre nog altijd het geval was, letterlijk tot die bepaald onwettige handeling aandrijft. Spreker zou voorbeelden kunnen noemen, maar hij zal het niet doen, want hij kan aannemen, dat zij algemeen bekend zijn.

Naar aanleiding van Von Stein heeft de heer Six ook de militaire rechtspleging ter sprake gebracht, over wier tegenwoordigen toestand in ons land algemeen geklaagd wordt. Als men naar onderwerpen ter behandeling in deze Vereeniging zoekt, zou dit er voor het volgend spreekseizoen een zijn, waaraan het zeer te wenschen ware, dat een der leden zijne krachten wilde wijden. Voorloopig zou spreker in eene vergadering, waar zooveel militairen aanwezig zijn, de vraag wel eens gesteld willen zien, of het niet mogelijk zou wezen, de militaire rechtspraak als afzonderlijke instelling grootendeels te doen vervallen? In tijd van oorlog moet die natuurlijk blijven bestaan; evenzoo de disciplinaire straffen tot handhaving der tucht in het leger, welke niet voor onteerend doorgaan. Maar waarom in tijd van vrede een militair, hetzij officier of soldaat, die bijv. een moord of een diefstal bedreven heeft, niet even goed voor den burgerlijken rechter kan komen als ieder ander, is iets wat er bij spreker nooit in heeft gewild.

Men zal misschien zeggen: er moeten voor militaire misdrijven afzonderlijke straffen zijn, want wanneer een soldaat zich tegen zijn officier verzet, is dit eene andere zaak dan wanneer de eene burger den anderen een slag geeft. Maar men moet wel in aan-

merking nemen, dat er ook bij ons gewone recht tegen de burgers zeer strenge straffen bedreigd zijn, wanneer zij zich tegen eenige autoriteit verzetten, al is het zelfs maar een politie-agent. Tegen het verzet van mindere militairen tegen hogere, evenals tegen desertie van krijgslieden zou men dus evenzeer eigenaardige straf-bepalingen kunnen maken.

De heer ABEL. De heer Six heeft van het werk van dr. Lorenz Von Stein een overzicht geleverd, dat, hoe beknopt ook, niet zoo vluchtig was, of het heeft enkele der schoonheden doen uitkomen, waarvan dat boek als overvloeit. Hij zal daardoor bij velen den lust hebben gewekt, om nader kennis te maken met den arbeid van den Oostenrijkschen schrijver. Het verdienstelijke in de gehouden voordracht verkrijgt hierdoor hogere waarde. Immers mag het wel aan geen redelijken twijfel onderhevig zijn, of die nadere kennismaking zal ook leiden tot een levendig en diep besef van het noodzakelijke der invoering van den persoonlijk verplichten dienst. Al wat strekken kan om zoodanige overtuiging te doen veld winnen, is eene nieuwe schrede op den goeden weg, want — al bezit ik even als de heer Van Tuerenhout het vaste geloof, dat wij tot den persoonlijk verplichten dienst zullen geraken — ik houd het er tevens voor, dat onze natie dat eenig deugdelijk beginsel voor legervorming in onze dagen, niet tot het hare zal maken, zoolang niet de overtuiging van het dringend noodzakelijke der aanneming bij het volk dieper wortelen geschoten heeft. Het blijft dus nog de vraag: of wij tot den persoonlijk verplichten dienst zullen besluiten *voor ons zelve, tot verdediging onzer vrijheid en onafhankelijkheid*, of wel, dat wij daartoe zullen geraken *in dienst en ten laste van den overveldiger*, die ons zal hebben onteerd en geplunderd?

Op het *wanneer* der invoering komt het derhalve in de eerste plaats aan. Daarom niet stil gezeten, niets verzuimd wat dat tijdstip kan verhaasten, opdat ook ons op nieuw het „te laat” niet verrasse. Op ieder *Nederlander*, die overtuigd is van deze dringende noodzakelijkheid, rust de dure plicht, in zijn kring, met al wat in zijn vermogen is, mede te werken tot verbreiding dier overtuiging. Eene uitnemende gelegenheid om mij, ook in deze ure, van het-

geen ik in dit opzicht voor plicht acht, te kwijten, heeft de rede van den heer Six mij geschonken. Ik meen namelijk, dat in het eerste gedeelte dier rede twee argumenten tot afschaffing van dienstvervanging worden aangetroffen, welke ik, bij ons, nog niet, derwijze met redenen omkleed, had hooren aanvoeren. Het zij mij vergund op deze de aandacht te vestigen, vooral ook omdat zij gelden van een meer algemeen standpunt.

Door de bestrijders van den persoonlijk verplichten dienst is, onder andere drogredenen meer, beweerd, dat het Rijk bij de plaatsvervanging niet dan voordeel heeft, omdat het leger in stede van een onwillig dienenden loteling een persoon krijgt, die uit liefde tot het metier (!) diens militieplicht waarneemt.

Daartegen is, en terecht, aangevoerd, dat de plaatsvanger alles behalve uit lust tot den dienst zich verkoopt, en werd, tot bewijsovervoering van den slechten ruil, gewezen op de registers van de klasse van discipline, van de militaire strafgevangenis en van de weggejaagden, die bijna geheel gevuld zijn met de namen van plaatsvervangers en vrijwilligers, welke laatsten niet anders zijn dan vermomde plaatsvervangers, te weten: vrijwilligers art. 9, (oud-plaatsvervanger).

Hierbij komt thans nog in het spel de moeielijkste militaire quaestie onzer dagen: de behoorlijke aanvulling van de kaders. De plaatsvervangers onthouden de stof daartoe aan het leger en kunnen het gemis daarvan niet vergoeden, niet alleen door hunne slechte gedragingen maar ook door hun weinig intellect. Dit laatste nadeel nu heeft Von Stein helder aan het daglicht gebracht. Hij heeft uiteengezet, dat, onder zekere voorwaarden, uit de klassen der rijken en van den gegoeden burgerstand, de onderofficieren en voornamelijk de officieren zijn te trekken; dat uit de lagere volksklassen de minste bruikbare soldaten voortkomen en dat de plattelandsbevolking de ware kern levert voor het leger, omdat de boerenzoon de beste soldaat is en uitmuntende onderofficieren levert. En nu zijn het juist de rijken, de gegoede burgers en de flinke landbouwers, die voor hun zoon een plaatsvervanger stellen.... uit de laagste volksklasse.

Een tweede argument voor de afschaffing van dienstvervanging geeft Von Stein aan, wanneer hij wijst op den nadeeligen invloed

welke die instelling uitoefent op de toeneming en op het voortbrengend arbeidsvermogen der bevolking. Lange diensttijd doet de mannelijke bevolking gewoon raken aan den ongehuwden staat en ontwent haar aan het zelf zoeken naar werk. De plaatsvervanger kan in het leger niet huwen en blijft toch daarin hangen gedurende zijne beste levensjaren, en keert in de burgermaatschappij terug meest ongeschikt voor den huwelijken staat en voor den arbeid, zonder aan het leger anders dan een slechten dienst bewezen te hebben.

Ten slotte.

Hoewel het uur tot bekorting der discussiën noopt, meen ik nog te moeten releveeren het verschil in spreekwijze, ten opzichte van het stelsel van legervorming, tusschen de heeren Six en Van Tuerenhout. De eerste heeft aanhoudend gesproken van *algemeenen dienstplicht*; den laatsten is die uitdrukking geen enkele maal over de lippen gekomen, doch steeds werd door hem gesproken van *algemeenen weerplicht* en van *persoonlijk verplichten dienst*. Het heeft daarom den schijn alsof het niet meer gold dan een verschil in spreekwijze, en toch geloof ik uit de rede van den heer Six te mogen afleiden, dat hij in gevoelens omtrent het stelsel van legervorming niet verschilt met den heer van Tuerenhout. Mocht deze onderstelling juist zijn, dan zal de heer Six mij wellicht wel willen toegeven, dat de uitdrukking van algemeenen dienstplicht minder goed gekozen is. Zoo licht toch leidt die uitdrukking tot de gevolgtrekking, dat het in Nederland om den algemeenen dienstplicht is te doen. De heer Robidé van der Aa hield het er dezen avond reeds voor, en het zal de aandacht van belangstellenden niet zijn ontgaan, hoe bij de bestrijding van het wetsontwerp strekkende tot afschaffing der dienstvervanging, het Dagblad en enkele andere organen van de pers het hebben voorgesteld, dat een ieder in het militaire pak moest worden gestoken, terwijl er toch slechts een zeer beperkt contingent wordt gesteld.

Het voortplanten van zoodanige begripsverwarring was dubbel te betreuren, omdat de voorstanders der afschaffing van dienstvervanging alleen ijveren voor invoering van den persoonlijk verplichten dienst, wijl zij de overtuiging in zich ronddragen dat het aandringen op algemeenen dienstplicht, in elk opzicht, niet

dan schaden kan. Algemeene dienstplicht is, voor zoover mij bekend, nergens in Europa consequent doorgevoerd dan in Zwitserland, maar daar dan ook bevestigt het de meening, dat, uit aanmerking van de kosten, algemeene dienstplicht niet is te vestigen, dan met weinig of geenerlei oefening.

Om verdere begripsverwarring te voorkomen, ware het misschien wenschelijk bij ons te spreken van *algemeenen weerplicht met huldiging van het beginsel van persoonlijk verplichten dienst*.

De heer SIX zal zich slechts tot enkele opmerkingen bepalen: het vergevorderd uur laant hem niet toe in een volledige repliek te treden.

Vóór alles wenscht hij een woord van dank te richten tot zijne medeleden, die zich beijerden, hetzij door *bestrijding*, hetzij door *aanvulling*, de waarde van het verhandelde te verhoogen.

Wat die *bestrijding* betreft meent spreker in de eerste plaats te moeten herinneren, dat zijn doel niet is geweest Dr. Von Stein's geschrift voor te stellen als in alle deelen onfeilbaar. Spreker heeft in 't minst niet verwacht, dat een ieder voetstoots „ja en amen” zal zeggen op het gansche door hem besproken werk. Maar wat hij wel heeft op den voorgrond gesteld, wat hij zelfs bereid is *à outrance* te verdedigen, is de bewering, dat de basis van Von Steins geschrift het eenig logische begrip is, waarop in onze dagen *een leger kan* gegrondvest worden. De heer Jeekel noemde den heer Six onbillijk jegens onze volksvertegenwoordiging; spreker heeft slechts melding gemaakt van enkele leden dier hooge vergadering; hij heeft juist het feit geconstateerd dat, waar men in den boezem van dat staatslichaam twijfel hoort opperen aangaande onze verdedigbaarheid, zoodanige meening aanstonds fel bestreden wordt. Hij hoopt echter van ganscher harte, dat de Nederlandsche natie door de keuze harer volksvertegenwoordigers al meer en meer blijk zal geven, dat zij overtuigd is van de noodzakelijkheid *alles an alles zu setzen*, dat zij bereid is, o. a. door invoering van algemeenen dienstplicht, die overtuiging tot *wil* te verheffen. Hoeveel goeds er verder in de woorden van den heer Jeekel moge schuilen, van pessimisme acht spreker diens rede niet vrij; de heer Six herinnert o. a. hoe in 1855 *een wet werd vastgesteld*, hou-

dende regeling der verantwoordelijkheid van de hoofden der ministerieele departementen.

Aangaande de *aanvulling* van sprekers verhandeling merkt hij op, dat onze oostelijke naburen in hun taal de gaaf vinden vaak met een enkel woord uit te drukken, hetzelfde waartoe wij een ganschen volzin behoeven, en dit maakt de taak des vertalers niet gemakkelijker; spreker zal dan ook niet volhouden, dat hij altijd even gelukkig was in zijne vertalingen. Zoo brengt hij o. a. hulde aan de vertolking, door den heer Van der Burg gegeven van het *geschäftliche Gehorsam*, die spreker gaarne overneemt; hij meent echter, dat waar de heer Van der Burg van „betere opvoeding” gewag maakte, datzelfde denkbeeld werd uitgedrukt door de „burgerlijke beleefdheid,” die spreker noemde.

De heer Six betreurt met den heer Robidé van der Aa dat hem de gelegenheid ontbrak, Von Steins geschrift meer om te werken voor Nederlandsche toestanden: hij kwam daartoe tijd te kort, en, gaarne erkent hij het, in vele opzichten ook de noodige kennis; dubbel aangenaam is het hem dus, ook te dezen opzichte door zijn medeleden te zijn ondersteund. Hij herhaalt ten slotte dat het gronddenkenbeeld van Von Steins werk, de noodzakelijkheid van het *alles an alles setzen*, even goed — neen veel beter — strookt met Nederlandsche dan met Duitsche toestanden.

De discussie wordt, daar niemand meer het woord verlangt te voeren, gesloten en de vergadering vervolgens gescheiden, nadat 12 nieuwe leden zijn aangenomen.

Namens het Bestuur:

De Secretaris,

W. HOOGENBOOM.

BERICHT AAN DE LEDEN.

Reeds meermalen is in den boezem van het Bestuur de opmerking gemaakt, dat de Vereeniging den weg volgende, die in den laatste tijd is ingeslagen, meer en meer afwijkt van dien door de oprichters afgebakend. Stelden deze zich hoofdzakelijk ten doel, op populaire wijze, *onderlinge bespreking* van militaire onderwerpen, — langzamerhand worden de meeste besteed aan *lezingen* over militaire aangelegenheden.

Hoewel het Bestuur eenparig van gevoelen is dat de meeste dier lezingen ten volle eene verspreiding in ruimen kring waardig zijn, zoo vermeent het niet te min dat het, uit den aard van zijne roeping, verplicht is te trachten, zooveel mogelijk het doel, dat de Vereeniging beoogt, te verwezenlijken.

De beraadslagingen over dit onderwerp leidden het Bestuur tot de volgende overwegingen.

Zal het mogelijk zijn met vrucht discussie te houden over het verhandelde, dan is het in de eerste plaats noodig, dat daartoe na een kleine pauze de vereischte tijd beschikbaar zij; terwijl het, voor de meeste leden, in de tweede plaats wenschelijk is, dat vooraf het te behandelen onderwerp meer en détail bekend wordt gemaakt.

Om den noodigen tijd te verkrijgen, is het wenschelijk dat óf de lezingen niet langer duren dan 1 à 1½ uur, óf de discussiën over langere verhandelingen worden uitgesteld tot eene volgende vergadering, in welke bijeenkomst dan meerdere voordrachten te gelijk zouden kunnen besproken worden.

Om vóór de discussie meer en détail bekend te zijn met de te behandelen zaak, is het wenschelijk dat óf de sprekers, hetzij door stellingen te stellen, hetzij door de wijze van behandeling

in korte trekken op het convocatie-biljet meer te omschrijven, den leden vooraf gelegenheid geven de zaak met meer vrucht te overdenken, óf dat, zoo als hier boven is gezegd, de discussie wordt uitgesteld.

Op grond van bovenstaande overweging drukt het Bestuur den wensch uit, en heeft de eer dien aan de leden en vooral aan hen, die eene spreekbeurt op zich willen nemen, aan te bevelen:

1°. dat de verhandelingen zooveel mogelijk zoodanig zullen ingericht worden, dat de spreker daarvoor niet meer tijd dan 1 à 1½ uur noodig heeft;

2°. dat, zoo het onderwerp eene dergelijke beperking niet toelaat zonder schade voor het geheel, de sprekers, even als tot nu toe, over den geheelen avond kunnen beschikken, doch dat het Bestuur dan gaarne zal zien, dat zulks bij het opgeven van het onderwerp wordt medegedeeld;

3°. dat zooveel mogelijk op beknopte wijze op het convocatie-biljet wordt aangegeven op welke wijze, in welke richting de spreker het te behandelen onderwerp wenscht te bespreken, of uit welk oogpunt hij de zaak wenscht te beschouwen.

Het Bestuur hoopt hierdoor de onderlinge besprekingen van krijgskundige onderwerpen te bevorderen en het zal tevens gaarne zien, wanneer nu en dan sprekers bereid zijn krijgskundige stellingen te formuleeren en die, na beknopte mondelinge toelichting, tegen de op de vergadering te maken aanmerkingen, te verdedigen.

Namens het Bestuur:

De Secretaris,

W. HOOGENBOOM.
